

NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATOK

Bába Iván, Kveck Péter, Tringli István, Ujváry Gábor, Biczó Krisztina, Hardi Tamás

A magyar állam diplomáciai kapcsolatainak múltja

A középkori magyar állam (895–1526)

A középkor nem ismerte a diplomáciai érintkezés több, ma már bevett formáját. Nem működtek állandó diplomáciai képviseletek az ország területén, miként Magyarországon sem tartott fenn ilyeneket külföldön. A Jagellókor végén a Velencei Köztársaság ugyan többé-kevésbé rendszeresen küldött követeket Budára, ez azonban még távol volt a későbbi követségektől. A mai csúcstalálkozók elődjei, az uralkodók találkoztak egymással, de sokkal ritkábban, mint manapság. Különösen két híreset kell kiemelni közülük: 1335-ben Visegrádon a cseh és a lengyel uralkodó találkozott a magyar királlyal, 1515-ben pedig Bécsben a magyar király és fivére, a lengyel trón birtokosa a német-római császárral.

A középkori államfelfogásnak megfelelően az országok hivatalos kapcsolata elsősorban az uralkodók viszonyát jelentette. Az országok közti szövetségeket, a külső békét és a támadó szövetségeket az uralkodók házassági politikája biztosította. E házasságok politikai ügyek voltak, amelyek azonban nem csak külső felada-

tot láttak el. A házassággal olyan feleséget kellett az uralkodó számára szerezni, aki képes volt egészséges utódokat szülni, hogy a dinasztia fennmaradjon. A trónörök-lés folyamatossága pedig a belső béke egyik legfontosabb biztosítója volt.

A kapcsolatok legfontosabb alapelve az volt, hogy uralkodói családok tagjai csak uralkodói családból származó személlyel házasodhattak. A keresztény uralkodók egy nagy családnak számítottak, akik rokonoknak tekintették egymást. A saját alattvalóival való – azaz az országon belüli – házasság szinte teljesen ki volt zárva. A néhány kivétel csak látszólagos. Aba Sámuel valószínűleg Szent István (997–1038) sógora volt, de az Aba nemzetségnek ezen kívül lehetett régebbi kapcsolata az Árpádokkal, ezért fogadták el királyuknak a magyarok, ráadásul a 11. század elején talán még nem rögzült teljesen az egymás közti házasodás uralkodói szokása. Zsigmond király (1387–1437) második felesége, Cillei Borbála családjának ugyan voltak magyarországi birtokai, de a Német-római Birodalomban grófként saját országokat kormányoztak, ráadásul Zsigmond mint császár később megadta nekik a közvetlen birodalmi ügyek jogokat is. Házasságok csak keresztények között

jöhettek létre, a keleti kereszténységhez való tartozás nem volt kizáró ok. Gyakoriak voltak a rokonházasságok, amelyekhez minden esetben a pápától kellett engedélyt kérni, ő mondhatta ki a házasságok érvénytelenségét is.

Mivel a 14. századig Európa uralkodói szinte kizárólag férfiak voltak, ezért elsősorban a nők utaztak leendő házastársuk országába. A késő középkorban az eljegyzésekről írásos szerződést kötöttek, amelyekben rögzítették a hozomány, a férj által adott hitbér összegét, és felsorolták azokat a birtokokat, amelyekből saját udvart tarthattak, s szabályozták öröklésüket. Egy adott korban egy adott herceglány hitbére és hozománya általában állandó volt. Többé-kevésbé állandók voltak a királynéi birtokok is. Zsigmond király korában, az 1420-as évekig az ország déli vidékein terültek el, majd az oszmán veszély miatt az ország északnyugati részén fekvő városokat, uradalmakat kapták meg a királynék. Ha a politikai érdek úgy kívánta, a szerződést felbontották. Gyakori volt, hogy egy serdületlen, vagy serdülőkorú herceglánynak néhány éven belül több vőlegénye is volt. Az eljegyzést nem személyesen, hanem meghatalmazottak útján tartották meg. A lányokat a házasság előtt Ma-

gyarországra küldték, hogy a nyelvet és a szokásokat megtanulják. Kivétel volt Luxemburgi Zsigmond, aki a királyi utódnak kiszemelt Máriával való leendő házassága érdekében költözött Brandenburgból Magyarországra. Az özvegyek második házassága nem érintette Magyarországot, mivel a feleség az első házassággal férje családjának és országának tagja lett. I. Béla lányának, Zsófiának a szász herceggel kötött második házassága már az első férj családjának akarata szerint történt. Ugyanez a helyzet III. Bélának a Bizáncba feleségül adott lányával, Margittal is, aki utóbb a Thesszaloniki Királyságban lett királyné.

A magyar királynék származása tökéletesen megfelelt a magyar külpolitika törekvéseinek, az ország geopolitikai helyzetének **XI.1.1.** Tülnyomórészt szomszédos országokból érkeztek, mint az első királyné, Gizella

igényeit, ugyanezt tették az Árpádok az Anjouk dél-balkáni politikájával. Az első balkáni fejedelmi lányt, Ilonát II. (Vak) Béla vette feleségül. I. Károlynak a Beatrixszal kötött házassága a csehekkel kapcsolatos politika részét képezte, a királyné ugyanis a cseh királyt megsejtesztő Luxemburg-dinasztia tagja volt. A cseh Luxemburgok és a magyar Anjouk többször is kötöttek eljegyzési szerződést, melyből két házasság valósult meg: Károlyé és fiáé, (Nagy) Lajosé. Ausztriát birtokló dinasztiaiból először III. István hozott feleséget, majd III. András. Hunyadi Mátyás első házassága két, nem királyi vérből származó család, a Podjebrádok és a Hunyadiak házassági szerződésének eredménye volt: kölcsönösen segítettek egymást a hatalom megszerzésében, és ennek kellett volna szavatolnia a két új dinasztia barátságát. Az első lengyel származású királynét, Richezát I. Béla király még száműzött herceggé vette feleségül. A házasság a menyasszony bátyjának, I. Kázmér lengyel királynak éppúgy érdekében állt, mint Bélának, aki a magyar trónt lengyel csapatok segítségével szerezte meg 1060-ban. A kétes származású tartott III. András uralkodása elején a Piast-házból való kujáviai herceg lányának a kezét kapta meg. I. Károly negyedik házassága a két dinasztia kapcsolatát szorosra fűzte.

1 Szent István, az első magyar király és felesége, Gizella

Ez is közrejátszott abban, hogy fél évszázad múlva a magyar Anjouk örökölték a Piastok lengyel trónját. Az antiochiai, aragón és nikaiai házasságok mögött szentföldi és a velük összefonódott bizánci érdekek álltak. III. Béla francia házasságának politikai okát nem ismerjük, annál inkább II. Ulászlót. Ulászló Brandenburgi Katalinnal kötött házassága idején még csak cseh király

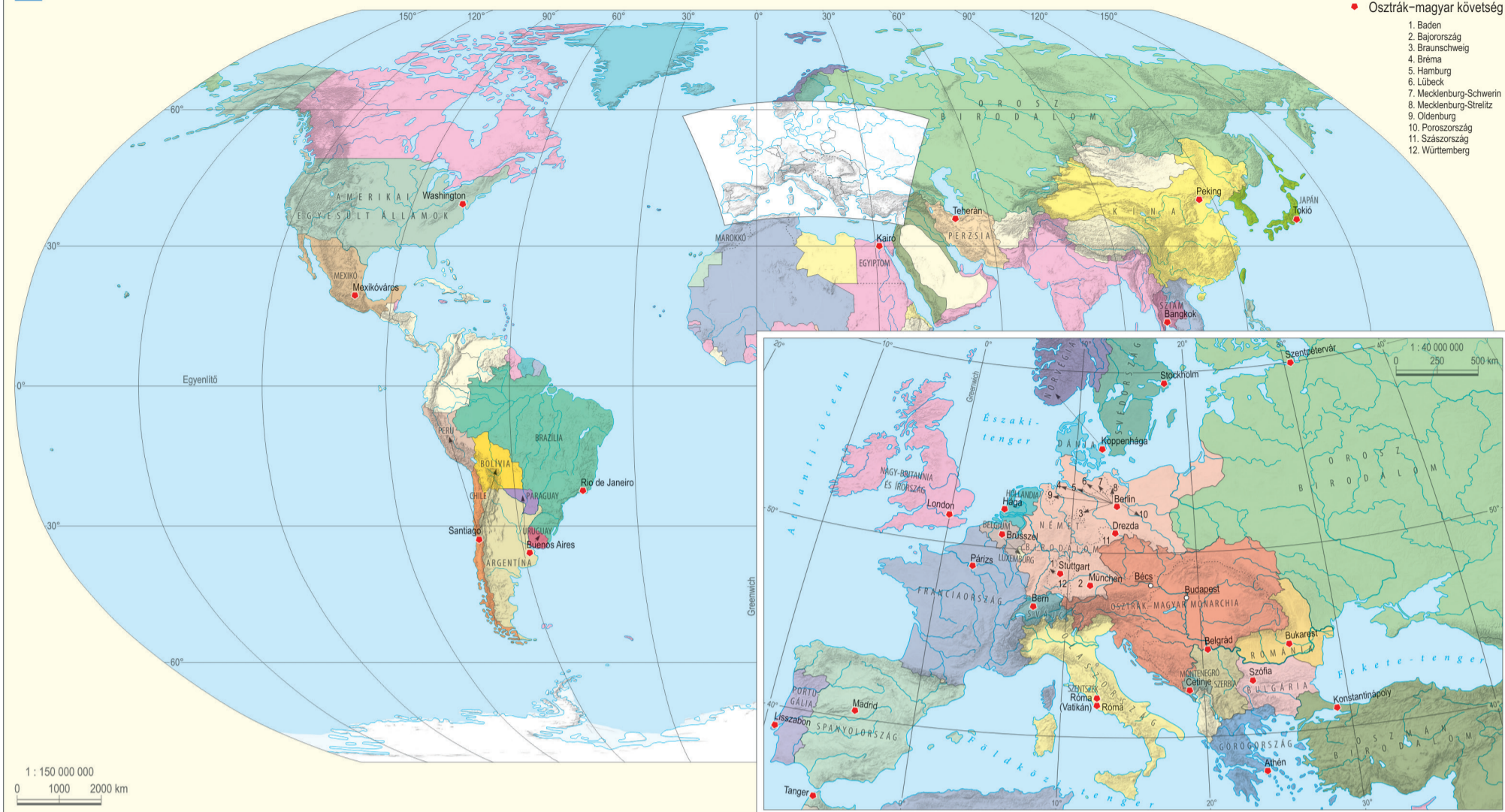
volt, így az nem tekinthető a magyar dinasztikus kapcsolatok részének. A király ugyan érvénytelennek tekintette a házasságot, miként a Mátyás király özvegyével, Beatrixszal kötött is, erről azonban a pápa csak hosszasan pereskedés után tudta meggyőzni. A Habsburgokkal 1491-ben kötött békeszerződése értelmében gyermektelen házasság esetén a magyar trónt a Habsburgok örökölték volna. Ezek után természetes volt, hogy a Habsburgok riválisánál, a francia Valois-dinasztiánál választott feleséget magának. A házasság a franciák érdeke is volt, hiszen így szövetségest szereztek a Német-római Birodalom hátában. A Jagelló-házi II. Ulászló gyermekeinek, II. Lajosnak Habsburg Máriával, illetve Annának Habsburg Ferdinánddal kötött házasságáról Bécsben 1515-ben egyeztek meg a két dinasztia képviselői. A házasságok vetettek véget a Jagellók cseh–magyar ága és a Habsburgok vetelkedésének.

A dinasztikus kapcsolatok nem voltak egyenrangúak. A Német-római Birodalom császáranak egyik lányát, Juditot már a 11. században Magyarországra adták férjhez, hitvese Salamon király lett. Magyar királynéi azonban a középkor folyamán sohasem lett a német király vagy császár felesége. II. Ulászló lánya, Jagelló Anna Habsburg Ferdinánd felesége lett, akit csak 1531-ben választottak német királlyá, a császári címet pedig felesége halála után nyerte el **XI.1.2.**

A dinasztikus kapcsolatok szabták meg az országok közti állandó viszonyt is. A középkori jogfelfogás nem ismerte a *perszonálunió* és a *reálunió* megkülönböztetését, ez csak az újkori jogi gondolkodás eredménye. Perszonálunióknak szokás nevezni 1091-től kezdve a magyar–horvát viszonyt, holott a 12. században megszűnt a külön horvát királykoronázás, utána a magyar koronázással automatikusan horvát királlyá is váltak az

5 AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA KÖVETSÉGEI 1913-BAN

és Romániának a Monarchia (elsősorban Magyarország) szerb- és románlaktá vidékeire támasztott igényével is szembe akart szállni. A nagyhatalmak (Nagy-Britannia, Franciaország, Orosz Birodalom, Német Birodalom, Olaszország), valamint az Oszmán Birodalom és a balkáni népek képviselőinek részvételével tartott 1878-as berlini kongresszus megakadályozta a további orosz ténfoglalást, s egyben megelőlegezte a későbbi szövetségi rendszerek létrejöttét. Lehetővé tette azt is, hogy Bosznia-Hercegovinát a Monarchia okkupálja. A közös pénzügyminisztérium igazgatása alá került, 1908-ban a Monarchiához csatolt terület modernizációjában kiemelt szerepet kapott Kállay Benjámin osztrák–magyar pénzügyminiszter és Thallóczy Lajos, a minisztérium osztályvezetője. Mivel a berlini rendezést az oroszok sérelmezték, 1879-ben – még Andrássy minisztersége idején – a Monarchia oroszellenes megállapodást kötött a Német Birodalommal (kettős szövetség), amely

hez 1882-ben Olaszország (hármasszövetség) és 1883-ban titokban Románia is csatlakozott. Bár a három (orosz, német, osztrák) császár 1873-ban megkötött szövetsége tovább élt, az 1880-as évek közepétől – elsősorban az 1885-ös balkáni konfliktus miatt – megromlott a Monarchia és Németország oroszokkal kiépített kapcsolata, amit az oroszok részéről a franciákkal való közeledés váltott föl. A Monarchia nagyhatalmi helyzete gyengült. A vele szövetséges Német Birodalom a világ vezető gazdasági és tudományos hatalma lett, de Nagy-Britannia és Franciaország is jobb pozícióba került a nemzetközi szinten.

A Monarchia 1897-ben a balkáni status quo és az ottani érdekszférák tisztelben tartását szorgalmazó szerződést írt alá Oroszországgal (ezt 1904-ben egy semlegeségi megállapodás váltotta föl), ám a 20. század elejétől ismét megújult balkáni viszályok, Szerbia fokozódó Monarchia-ellenes magatartása, Bosznia-Herce-

govina okkupációja és a két Balkán-háború (1912–1913) végképp elmérgesítette a kapcsolatukat. Mindeközben Nagy-Britannia és Franciaország 1904-es, majd Oroszország és Nagy-Britannia 1907-es egyezsége nyomán kialakult az antantnak nevezett szövetség, s így megszülettek azok a hatalmi csoportosulások, amelyek az I. világháború szembennálló feleit jelentették **XI. 1. 6.**

A korábban a Monarchia szövetségeseinek számító, a világháború kezdetén semleges magatartást tanúsító országok – Olaszország és Románia – 1915-ben, illetve 1916-ban az antant oldalán, területi követeléseik kielégítésének ígérével léptek be a világháborúba, amelyek kimentelét azonban elsősorban nem ez a tény, hanem az Amerikai Egyesült Államok hadüzenete (1917) döntötte el. Annak ellenére, hogy 1918-ban az Oroszország összeomlása után megkötött breszt-litovszki (1918. március 3.), majd a románokkal aláírt bukaresti béke (1918. május 7.) a központi hatalmak győzelmét valószínűsítette, az 1917-re gazdaságilag teljesen kimerült, belső elégedetlenségekkel küszködő hadviselő felek küzdelmét az amerikai beavatkozás az antant javára döntötte el.

A Monarchia utolsó uralkodójának, IV. (osztrák császárként I.) Károlynak a békekísérletei 1917-ben és 1918-ban hiábavalónak bizonyultak. A dualista állam 1918. október végi, november eleji összeomlása az addigi nagyhatalom felbomlását, korábbi területe csaknem kétharmadának számos utóállam közötti felosztását és Magyarország darabokra szakítását is jelentette. 1918 novemberétől megkezdődött a Magyar Királyság északi, keleti és déli területeinek cseh, román és szerb csapatok általi megszállása. A nyugati területekre pedig a Magyarországhoz hasonló veszteségeket elszenvedő Ausztria jelentette be igényét.

Az ismét független magyar állam (1918–1944)
A két világháború közötti magyar külpolitikát az I. világháborús vereség, az Osztrák–Magyar Monarchia – s benne Magyarország 1918 őszén kezdődött – feldarabolása, illetve a következményeként 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés határozta meg. A rendkívül szigorú diktátumnak, Magyarországra nézve meg-

7 MAGYARORSZÁG NEMZETKÖZI SZERZŐDÉSEI (1920–1944)*

A szerződő felek	A szerződés típusa és kelte	Törvényi cikl és/vagy hatályba lépés
Magyarország–antant szövetségesek (Trianon)	béke – 1920. VI. 4.	1921: XXIII. tc. – 1921. VII. 26.
Magyarország–Amerikai Egyesült Államok	béke – 1921. VIII. 29.	1921: XLVIII. tc. – 1921. XII. 17.
Magyarország–Ausztria (velencei egyezmény)	határ – 1921. X. 13.	—
Magyarország–Nemzetek Szövetsége	többoldalú – 1922. IX. 18.	1923: XII. tc.
Magyarország–Törökország	barátsági – 1923. XII. 18.	1924: XVI. tc. – 1924. IV. 4.
Magyarország–Ausztria (badeni egyezmény)	kulturális – 1926. V. 28.	1927. I. 1.
Magyarország–Olaszország	barátsági – 1927. IV. 5.	1927: XXVIII. tc. – 1927. VIII. 8.
Magyarország–Ausztria (velencei egyezmény)	kulturális – 1932. XI. 27.	1933. II. 27.
Magyarország–Olaszország–Ausztria	többoldalú – 1934. III. 17.	1934. VII. 12.
Magyarország–Lengyelország	kulturális – 1934. X. 21.	1935: XVII. tc. – 1935. VIII. 13.
Magyarország–Olaszország	kulturális – 1935. II. 16.	1935: XVIII. tc. – 1935. VIII. 23.
Magyarország–Ausztria	kulturális – 1935. III. 4.	1935: XIX. tc. – 1935. VIII. 23.
Magyarország–Németország	kulturális – 1936. V. 28.	1937: V. tc. – 1937. IV. 3.
Magyarország–Észtország	kulturális – 1937. X. 13.	1938: XXIII. tc. – 1938. VI. 10.
Magyarország–Finnország	kulturális – 1937. X. 22.	1938: XXIX. tc. – 1938. VI. 28.
Magyarország–Japán	kulturális – 1938. XI. 15.	1940: I. tc. – 1939. XII. 20.
Magyarország–Irak	barátsági – 1938. XI. 2.	1940: XXXII. tc. – 1940. X. 26.
Magyarország–Afganisztán	barátsági – 1934. VIII. 25.	1940: XXXIII. tc. – 1940. X. 24.
Magyarország–Németország	kulturális – 1940. III. 13.	1940: XXXIV. tc. – 1940. XI. 16.
Magyarország–háromhatalmi egyezmény	többoldalú – 1940. XI. 20.	1941: I. tc. – 1940. XI. 20.
Magyarország–Jugoszlávia	barátsági – 1940. XII. 12.	1941: II. tc. – 1941. II. 27.
Magyarország–Bulgária	kulturális – 1941. II. 18.	1941: XVI. tc. – 1941. X. 16.

*A kulturális külpolitikát kivéve, a szakpolitikai egyezmények nélkül.

alázó területi, gazdasági és politikai feltételeket tartalmazó trianoni rendelkezéseknek a hatása szerteágazó volt. Magyarország 1526 után először lett ismét független állam, így elvileg önálló külpolitikát folytathatott, s kiépíthette a saját külügyi apparátusát. Ez a már 1918 novemberében elkezdődött folyamat **XI. 1. 7.** azonban olyan áron valósult meg, amit a magyar közhangulat, a politikusok és pártok nem voltak hajlandók elfogadni. Emiatt a békefeltételek revíziójának követelése közös politikai törekvéssé vált Magyarországon – kisebb viták csak arról folytak, hogy ez milyen mértékű, teljes vagy részleges (nemzetiségi szempontból minél igazságosabb) legyen. Magyarország külpolitikájának mozgásteret rendkívül szűk maradt, hiszen a (kezdetben nem jóindulatúan) semleges Ausztria kivételével olyan „győztes”, az antant hatalmak messzemenő támogatását él-

vező államok – Csehszlovákia, Románia és a Szerb–Horvát–Szlóven Királyság (1929-től Jugoszlávia) – vették körbe, amelyek egymás közötti szerződéseikkel 1921 nyarára létrehozták a kifejezetten magyarellenes célú, a revízió megakadályozására alapított *kisantantot*. Ennek szorító gyűrűje az 1920-as évek második feléig erősen behatárolta Magyarország diplomáciai lehetőségeit, és ellehetlenítette a revízió szükségességének nemzetközi porondon való hirdetését és követelését is.

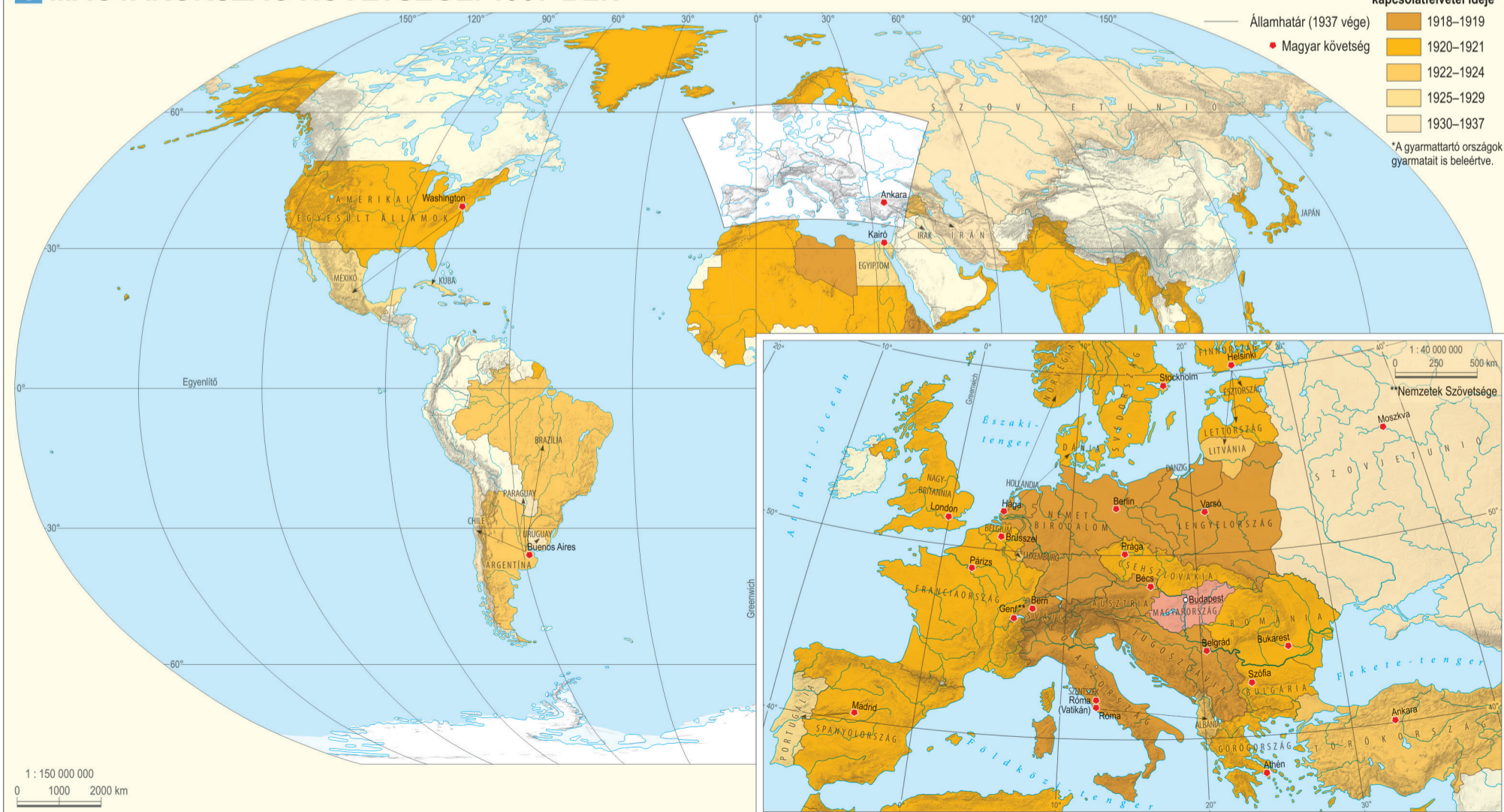
Kiseb sikereket ennek ellenére is elért a magyar külpolitika. Az olasz közvetítéssel 1921. október 13-án aláírt *velencei egyezmény* lehetővé tette, hogy az osztrák és a magyar békeszerződésben Ausztriának ítélt Nyugat-Magyarország központja, Sopron – illetve az azt övező nyolc település – hovatartozásáról *népszavazás* döntsön. Ez 1921. december 14–16. között meggyőző

magyar győzelemmel zárult, így egy kisebb – többségében német anyanyelvűek lakta – terület már ekkor visszakerült Magyarországhoz. 1922 szeptemberében született határozat arról, hogy a világháború után alapított nemzetközi szervezet, a *Nemzetek Szövetsége* (Népszövetség) felveszi a tagjai közé Magyarországot. E fórumon lehetőség nyílt arra, hogy Magyarország képviselői szóvá tegyék Trianon igazságtalanságait – főleg a határon túla került Kárpát-medencei magyarok sérelmeinek bemutatásával. 1924-ben pedig éppen ennek a szervezetnek a segítségével kapott Magyarország olyan nemzetközi kölcsönt, amely – végül a vártnál gyorsabban megvalósult – gazdasági talpra álláshoz, ezáltal politikai megerősödéséhez is nagyban hozzájárult. Ebben az esztendőben már 30 (1937-ig 40) országgal sikerült *diplomáciai kapcsolatot* létesítenie, és nem csupán közép-európaiakkal (pl. Ausztria, Svájc, Németország, Lengyelország), mint 1918–1919-ben, hanem távoli kontinenseken lévőekkel is (pl. Japán, Egyesült Államok: 1921, Brazília: 1923, Argentína: 1924, Mexikó: 1926, Egyiptom: 1928, Irán: 1937) **XI. 1. 8.**

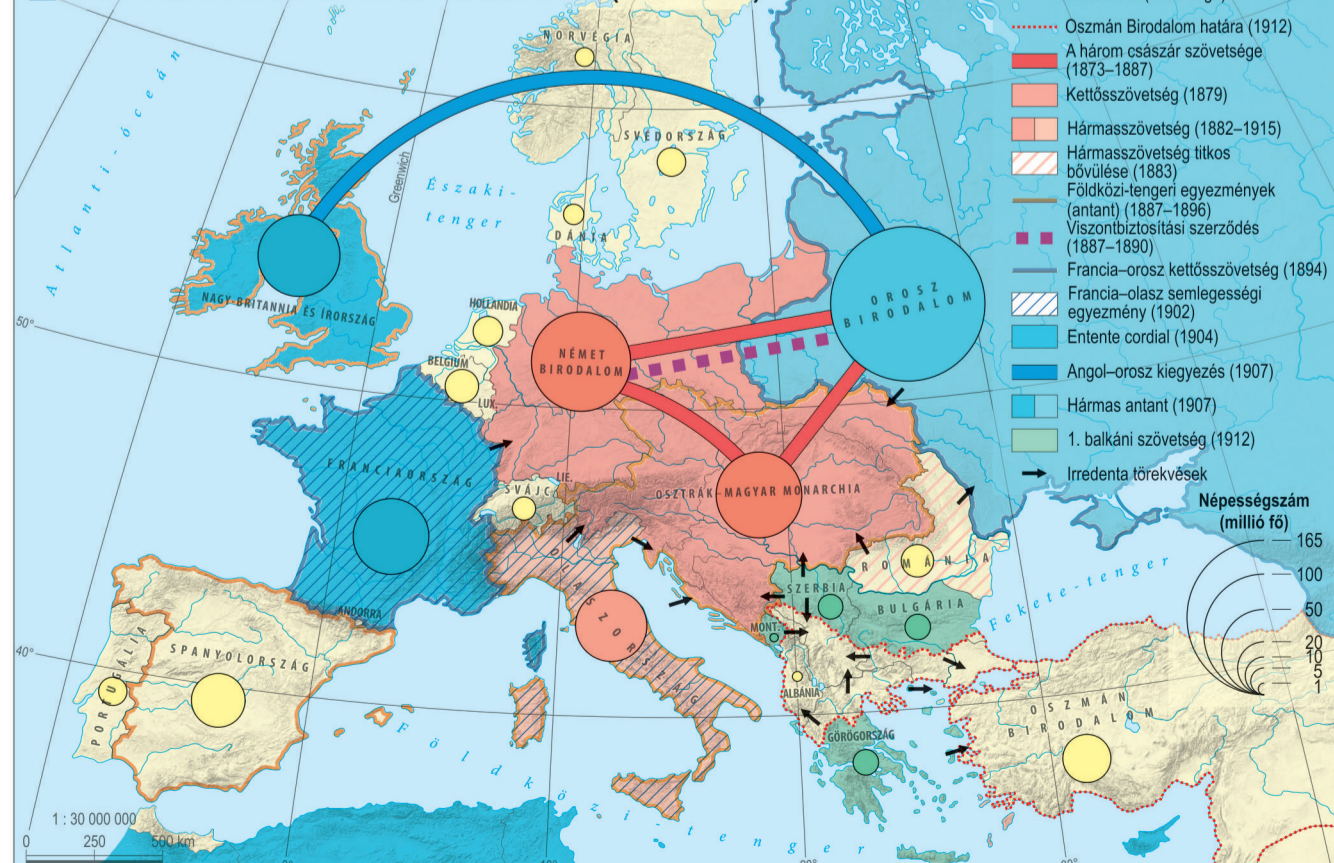
A nemzetközi elzártságból való kitörés újabb, modern eszköze a *kulturális külpolitika* volt. A kormány a *Collegium Hungaricum* alapításával és külföldi ösztöndíjak adományozásával a nemzetközi téren is érvényesíteni képes elit kinevelését, illetve a magyar kultúra értékeinek külföldi bemutatását – ezáltal pedig nemzetközi ismertségének javítását – segítette elő. A bécsi (1924), a berlini (1924) és a római (1927) Collegium Hungaricum, valamint – hasonló típusú – párizsi (1927) társuk rendkívül hatásosan szolgálta az elitképzést, és kisebb megszakításal napjainkig működik, immár elsősorban a kultúraközvetítés célját szolgálva **XI. 1. 9.** Emellett a külföldi egyetemeken létrehozott magyar tanácsok és lektorátusok támogatása révén a magyarság minél jobb külföldi megítélése érdekében is sokat tettek a korszak meghatározó kultúrpolitikusai, *Klebsberg Kuno* (1875–1932) **8** és *Hóman Bálint* (1885–1951).

Rendkívül érdekes, a nemzetközi egyezmények sorában is példa nélküli megállapodásokat kötöttek Ausztriával az egykori „közös” levéltári, valamint múzeumi és könyvtári állomány részbeni megosztásáról, illetve

8 MAGYARORSZÁG KÖVETSÉGEI 1937-BEN

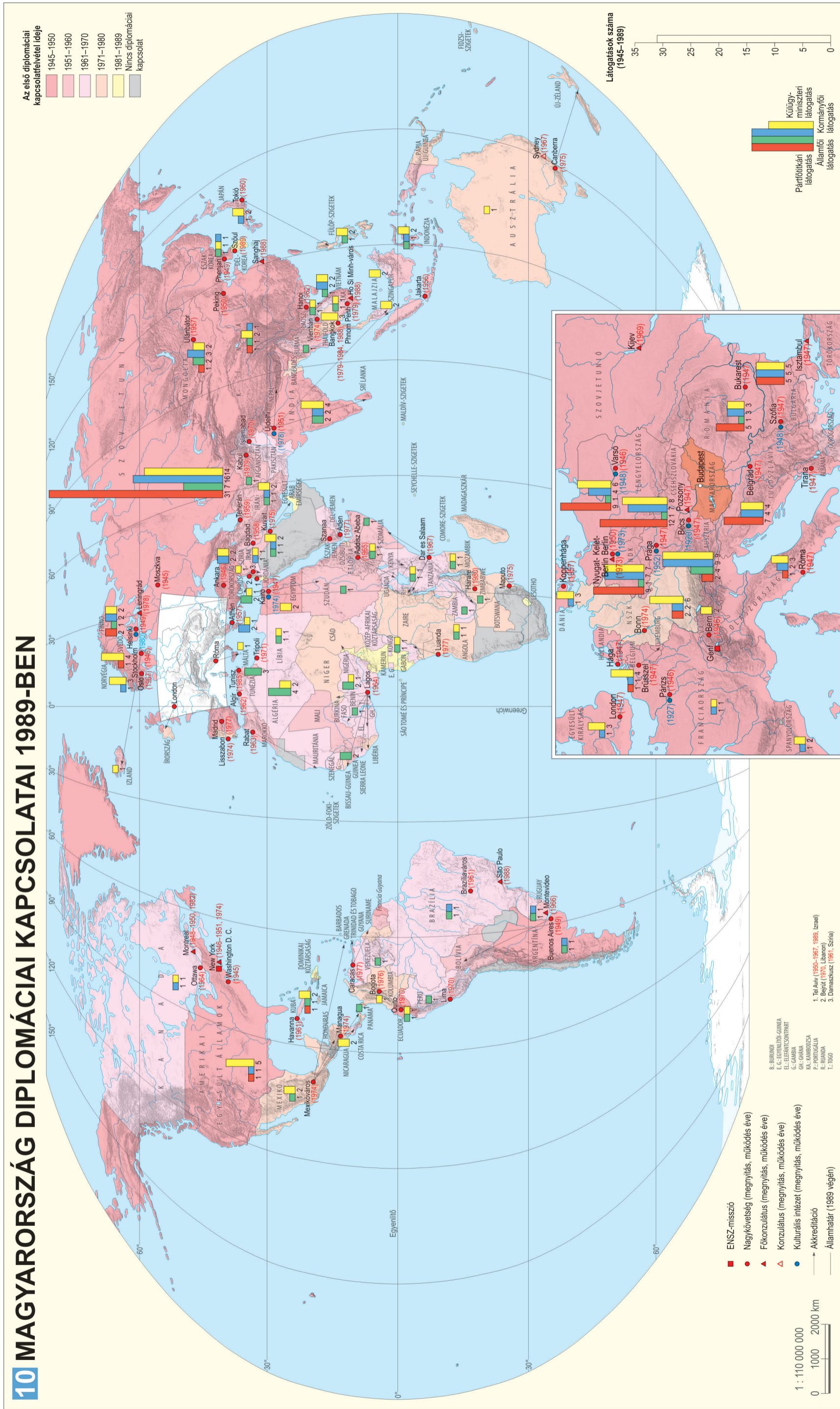

6 SZÖVETSÉGI RENDSZEREK EURÓPÁBAN (1873–1913)

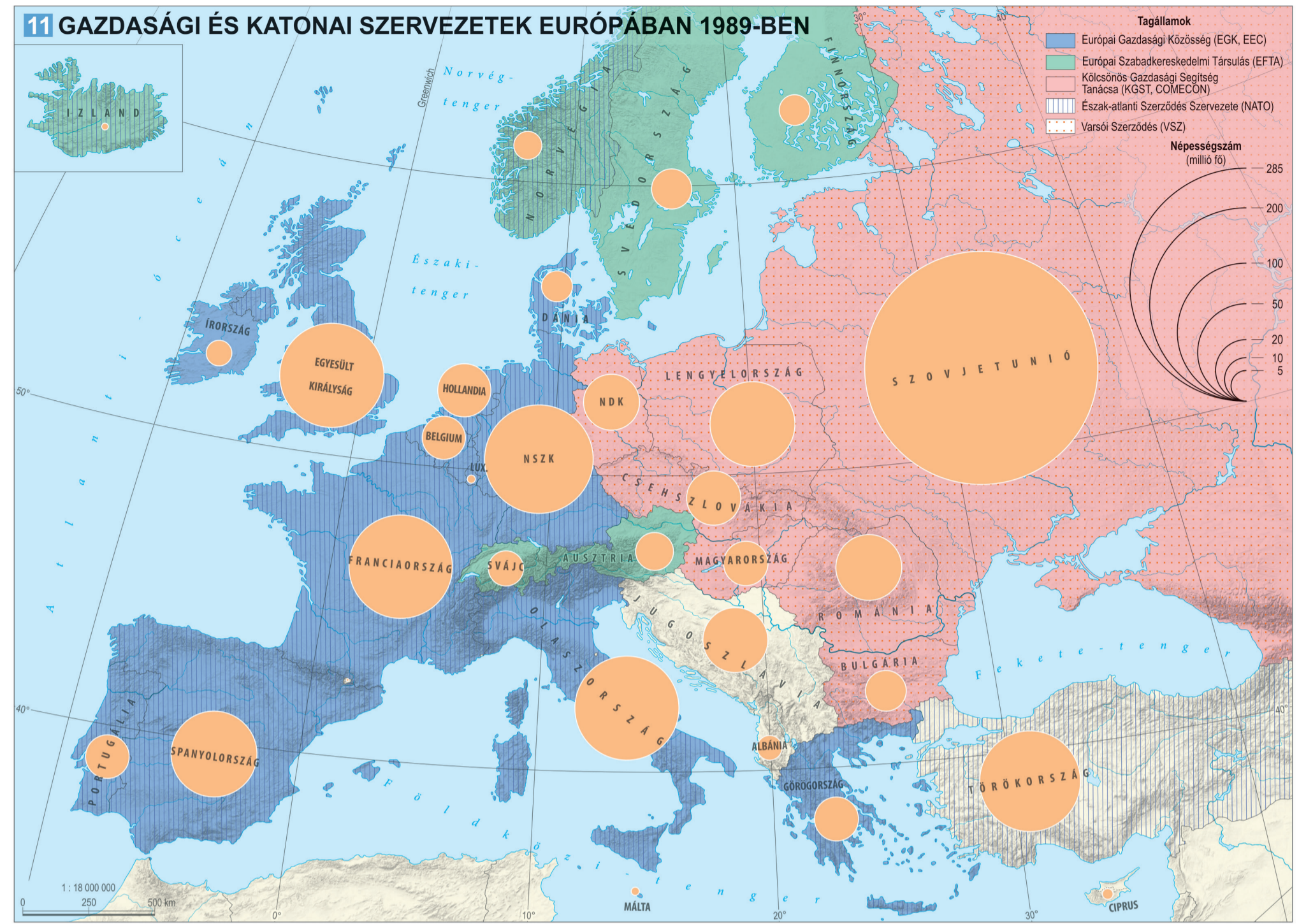

10 MAGYARORSZÁG DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATAI 1989-BEN

11 GAZDASÁGI ÉS KATONAI SZERVEZETEK EURÓPÁBAN 1989-BEN

a téje, hogy az egykori gyarmatok melyik világrendszerekhez fognak csatlakozni függetlenné válásuk után. Se szeri, se száma nem volt akkoriban a keleti blokk államai által támogatott afrikai és ázsiai „nemzeti felszabadító mozgalmaknak”, függetlenné vált államoknak. A támogatás hadfelszerelés szállításától és katonai tanácsadók küldésétől kezdve magas színvonalú egyetemi képzés nyújtásáig számos területre kiterjedt.

Tökéletesen példázta e törekvéseket a *TESCO Nemzetközi Együttműködési Iroda* (Technical and Scientific Cooperation) nevű állami vállalat 1962-es megalapítása, amely 1990-ig kulcsszerepet töltött be a fent leírt célok megvalósításában. A TESCO az 1960-as évek végén a magyar szakemberek, orvosok, mérnökök, agrár-mérnökök fejlődő országokba történő kiküldése mellett már a magyar cégek harmadik világbeli működését is szervezte. A vállalat az 1980-as évek végére 57 fejlődő országban volt jelen különböző projektekkel, s 1990-ig Algériában, Angolában, Etiópiában, Ghánában, Irakban, Jemenben (Áden, majd Szanaa), Kínában, Kubában, Líbiában, Mozambikban, Nigériában és Tanzániában tartott fenn képviselői irodát. Joggal mondható tehát, hogy a TESCO a magyar külképviseleti hálózat szerves része volt, és fontos szerepet vállalt bizonyos külpolitikai célok megvalósításában a harmadik világ országaiban. Magyarország ekkoriban számos kórházat épített és működtetett, kiterjedt ismeretátadási tevékenységet folytatott mezőgazdasági, vízügyi, területfejlesztési, vállalatvezetési, tervezési és képzési területen. Az 1980-as években bizonyos országokban (pl. Algériában és Líbiában) már több ezer magyar szakember dolgozott egyidejűleg.

Magyarországal az 1960–1990 közötti időszakban 57 fejlődő országgal kötött műszaki-tudományos együttműködési megállapodást, amelyek közül sok még ma is ha-

tályban van, s érdemi együttműködés zajlik az akkor kialakított keretek között. E három évtizedben 8500 magasan képzett magyar szakember dolgozott a világnak e részein. 1960–1990 között több mint 30 000 afrikai, ázsiai és latin-amerikai fiatal vett részt közép- és felsőfokú, valamint posztgraduális szakmai képzésben Magyarországon magyar nyelven, főleg a mezőgazdaság, a vízügy, a haltenyésztés, a geológia, az egészségügy, a bányászat és az építőipar területén. Olyan nagyszámú rendű kapcsolati tőke jött létre ekkor, amelyből a magyar diplomácia még a rendszerváltás után eltelt három évtizedben is sokat profitált. A hazájukba visszatért, magyarul jól beszélő, erős magyar kötődésekkel rendelkező szakemberek ugyanis százával jutottak magas állami vagy üzleti pozíciókba. Erre a kapcsolatrendszerre a magyar diplomácia jól tudott építeni még a globális nyitás politikájának meghirdetésekor, a 2010-es években is.

Az 1960-as évek elejétől kezdtek megmutatkozni a tervutasításos gazdasági rendszer gyenge pontjai. A magyar külképviseleti rendszer így új feladatokat kapott, s a korábbiaktól eltérő módon, *pragmatikusabb irányelvek* szerint kezdett működni. Ekkoriban nyíltak meg a *kereskedelmi képviseletek, vállalati kirendeltségek* a világ különböző országaiban. Az 1950-es évek magyar külügyi apparátusát jellemző súlyos szakmai hiányságok a következő évtizedre jelentősen csökkentek. Az 1960-as évek elejétől elkezdődött a *magyar diplomaták képzése* a budapesti *Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem* nemzetközi kapcsolatok szakán, illetve a *Moszkvai Nemzetközi Kapcsolatok Állami Intézetében* (MGIMO), amely világszínvonalú szakmai ismereteket nyújtott, beleértve sok ritka, Európán kívüli nyelvoktatását is.

Az 1960-as és 1970-es éveket a *diplomáciai kapcsolatok és a magyar külképviseletek hálózatának dinamikus bővülése* jellemezte, elsősorban Afrikában, Ázsiában és Latin-Amerikában **XI.1.10.** 1972-re már 66 magyar nagykövetség működött világszerte. Latin-Amerikában – az ideológiai szempontból kiemelten fontos Kuba mellett – Argentína, Brazília és Chile volt a kapcsolat-építés fő irányja akkreditációk, majd külképviselet-nyitások révén, ami azt jelzi, hogy a politikai szempontok mellett a gazdasági érdekek egyre fontosabbakká váltak. A szubszaharai Afrikában Szudán volt az első ország, amellyel Magyarország felvette a diplomáciai kapcsolatot 1956-ban, közvetlenül függetlenségének elnyerése után. 1965-ben már Accrában (Ghána), Conakryban (Guinea), Lagosban (Nigéria), Nairobiban (Kenya) és Kartúmban (Szudán) is működött magyar diplomáciai képviselet. Az 1960-as évek közepén nyolc arab országgal volt diplomáciai kapcsolat, öt fővárosban, Rabatban (Marokkó), Algírban (Algéria), Kairóban (Egyiptom), Bagdadban (Irak) és Damaszkuszban (Szíria) működött magyar nagykövetség. Gyorsan fejlődtek az ország diplomáciai kapcsolatai Ázsia országaival is, és nem csak a szocialistákkal (Kína, Észak-Korea, Mongólia, Vietnám, Laosz, Kambodzsa). Az 1960-as évek közepén Indiában, Indonéziában, Japánban, Burmában (ma Mianmar) és Iránban is működött magyar misszió. Az ázsiai magyar nagykövetségek száma az 1970-es évek végére 13-ra emelkedett.

Az 1980-as években fokozatosan megmutatkoztak a *kommunista világrendszer hanyatlásának jelei*, amit a gazdasági pangás, majd a kedvezőtlenebbé vált világgazdasági körülmények felgyorsítottak. Mindez érzékelhető volt a magyar diplomáciában is. Az ország gyorsan romló gazdasági helyzete miatt ekkor kezdődött el

12 MAGYARORSZÁG DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATAI 2023-BAN

az addig szinte csak terjeszkedő külképviseleti hálózat lassú, majd felgyorsuló szűkítése. A Külügyminisztérium költségvetése jelentősen csökkent, az 1987-es forrintleértékelés pedig további súlyos gondokat okozott. Ebben az évben született döntés az accrai, a conakryi, a La Paz-i és a nairobi nagykövetség, illetve a párizsi UNESCO-képviselet bezárásáról. 1989 elején így 65 magyar nagykövetség és 12 konzuli képviselet működött a világ akkori 171 országában. Alig volt több belőlük, mint két évtizeddel korábban. A toronyosuló bajokhoz képest sovány vigasz volt, hogy – a sokat javuló képzési feltételeknek és a józanabb személyzeti politikának köszönhetően – a magyar diplomácia paradox módon éppen a hanyatlás korszakára, az 1980-as évekre érte el szakmai teljesítménye csúcspontját. A Szovjetunióban elkezdődött, Gorbacsov által elindított változások megnövelték a magyar külpolitika mozgásterét is. Így vált lehetségessé, hogy Magyarország – a szovjet blokk első államaként – 1988-ban kereskedelmi együttműködési szerződést írjon alá az Európai Közösséggel, ami jelentős gazdasági előnyökkel járt, s egyben a diplomáciai kapcsolatok felvételét is jelentette. A szovjet függőség korszakának közelgő végét olyan események adták hírül a magyar diplomáciában, mint 1988-ban az 1967-ben megszakított kapcsolatok rendezésének megkezdése Izraellel, majd 1989-ben a Koreai Köztársasággal. E folyamat jelképes záróakta volt az a pilla-

nat, amikor 1989. június 27-én a magyar és az osztrák külügyminiszter átvágta a vasfüggönyt [14].

A magyar állam diplomáciai kapcsolatai 1990 után

1990-ben, a rendszerváltoztatás következményeképpen átalakult Magyarország nemzetközi kapcsolatrendszere és külképviseleteinek hálózata. Antall József a magyar kormány külpolitikája számára három új stratégiai irányítást jelölt meg: az euro-atlanti integrációt (vagyis a NATO- és EU-tagság elérését), Magyarország közép-európai kapcsolatrendszerének átalakítását, valamint – lélekben 15 millió magyar miniszterelnökéként – a Magyarország határain kívül élő magyarsághoz fűződő viszony rendezését. E külpolitikai stratégiai fordulat valamint Közép- és Kelet-Európa geopolitikai átalakulása következtében Magyarország külképviseleti rendszere is átalakult. Szomszédságunkban felbomlott Csehszlovákia, Jugoszlávia és a Szovjetunió, s helyükön az 1990-es években 22 új állam jött létre. Ezekkel az országokkal Magyarország felvette a diplomáciai kapcsolatot, több fővárosban – pl. Almatiban, Bakuban, Kijevben, Kisinyovban, Ljubljánban, Pozsonyban, Sarajevóban, Szkopjében, Zágrábban – új nagykövetséget nyitott. Az új nemzetpolitika következményeképpen a Kárpát-medence több városában nyílt új magyar konzuli képviselet [XI. 1. 12.].

A nyugati kapcsolatok rendezésének fontos állomásaként 1990. február 9-én még a Németh-kormány írta alá az Apostoli Szentszékekkel a diplomáciai kapcsolatok teljes helyreállításáról szóló szerződést. Az Antall-kormány a külképviseleti rendszer átalakítása során főkonzulátust nyitott Barcelonában, Los Angelesben, Milánóban, Münchenben, Torontóban és São Paulóban. Magyarország 1990-ben tagja lett az Európa Tanácsnak (és állandó képviseletet nyitott Strasbourgban), 1999-ben a NATO-nak és 2004-ben az Európai Uniónak [XI. 1. 13.]. Az utóbbi két állandó képviselet Brüsszelben működik.

15 A Külgazdasági- és Külügyminisztérium főépülete

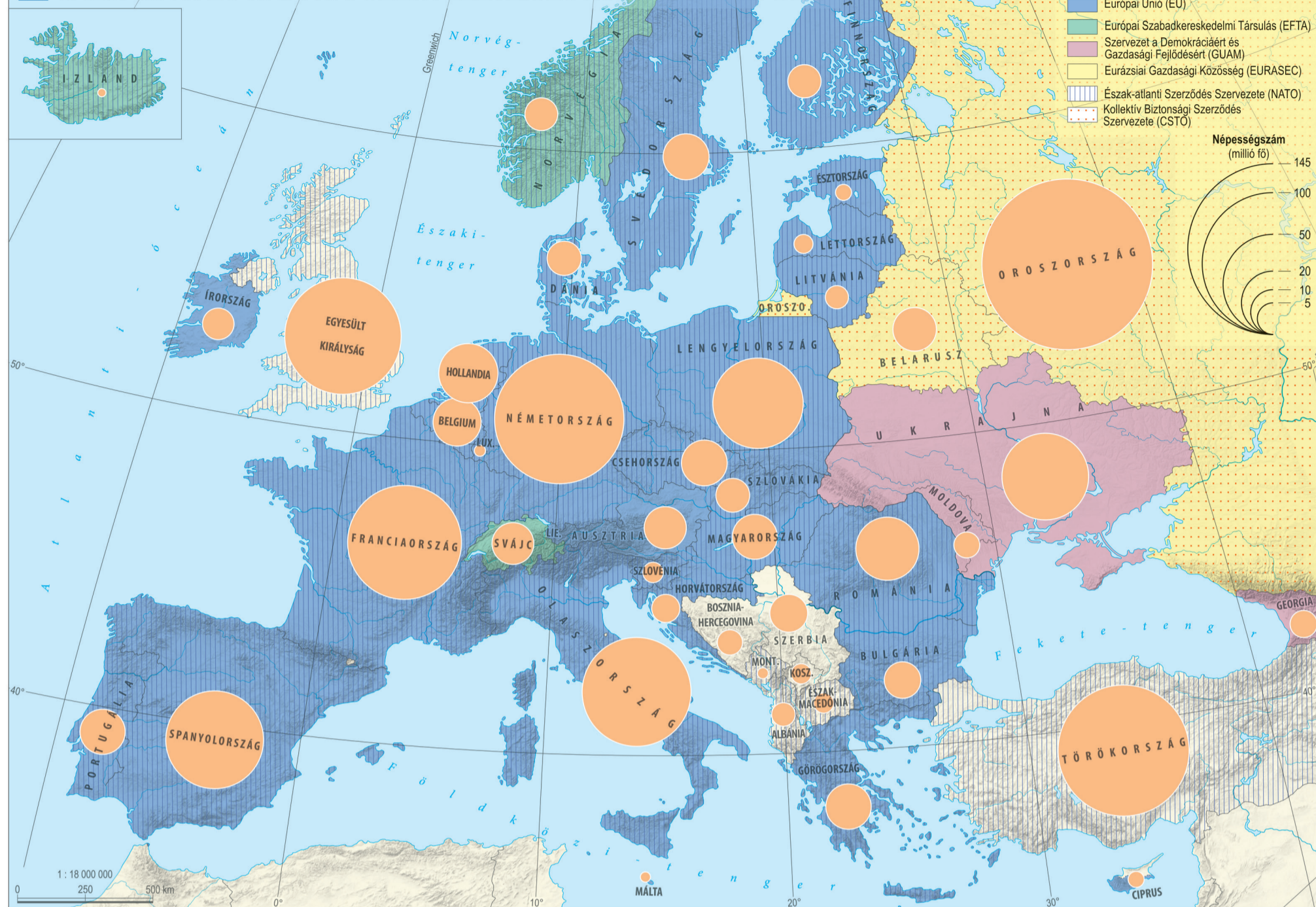
1990-ben újjászerveződött a diplomáciában évszázadok óta ismert – és a szocialista országok által évente zedegek elvetett – tiszteletbeli konzuli hálózat. A tiszteletbeli konzulok általában olyan állampolgárai a fogadó államnak, akik valamilyen megfontolásból (érzelmi, szellemi kötődés, nemzeti identitás, gazdasági érdek, tekintély) vállalják a küldő állam konzuli képviseletét, valamint a küldő és a fogadó állam közötti gazdasági, kulturális és egyéb kapcsolatok ápolását, fejlesztését. 2023 tavaszán Magyarország nemzetközi kapcsolatainak építését 272 tiszteletbeli konzul segítette.

2014-ben újabb fordulat következett be Magyarországon a külpolitikájában, amikor is nyomatékos hangsúlyt kapott a külgazdaság. Ezt jelezte a minisztérium új

16 A bécsi magyar nagykövetség egyik szalonja

13 GAZDASÁGI ÉS KATONAI SZERVEZETEK EURÓPÁBAN 2024-BEN

17 A Római Magyar Akadémia

megnevezése (Külgazdasági és Külügyminisztérium, [15]), ezt a hangsúlyeltolódást szolgálta a külképviseleti hálózat jelentős bővítése [XI. 1. 12.]. Nagykövetség nyílt Chilében, Ecuadorban, Kirgizisztánban, Kolumbiában, Ománban, Peruban, Üzbegisztánban, konzuli képviselet nyílt egyebek mellett Alsólendván, Besztercebányán, Chicagóban, Düsseldorfban, Gdańskban, Houstonban, Kazanyban, Innsbruckban, Miamiában, Stuttgartban és Wrocławban.

A diplomáciai kapcsolatok sajátos hálózatát alkotják a magyar kulturális intézetek. 2022-ben 26 városban szolgálta magyar kulturális intézet a magyar kultúra népszerűsítését, a minél kedvezőbb Magyarország-kép kialakítását, megőrzését.

Magyarország külképviseletei mindenütt a feladatuknak és funkciójuknak megfelelő irodákban, épületekben működnek. Egy részük a magyar állam tulajdonában van. E hálózatban a két legértékesebb épületünk a bécsi nagykövetség [16] és a Római Magyar Akadémia (Falconieri-palota) [17].

Európa

Az 1990-es rendszerváltoztatás következtében elindult gyökeres átalakulások talán Magyarország európai kapcsolatrendszerében tükröződtek a legmarkánsabban. A Szovjetuniótól való függőség korszakának végével és szuverenitása visszanyerésével kitágult Magyarország diplomáciai mozgásterét. Kedvező helyzetet teremtett a diplomácia számára, hogy Magyarország a kommunista rendszer európai lebontásában betöltött szerepével jelentős erkölcsi-politikai tőkére tett szert. A stratégiai fontosságú magyar–német kapcsolatokat jelentősen megerősítette az ország nyugati határainak megnyitása az NDK-ból, a „kommunista Németországból” érkezett menekültek előtt. Az ország földrajzi környezetében elindult átalakulás azonban sok esetben – elhúzódó válságok formájában – számos veszélyt is hozott. A magyar külpolitikának hirtelen nagyon összetett és nem ritkán történelmi jelentőségű, sorsdöntő kérdésekre kellett választ, helyzetekre megoldást találnia.

A rendszerváltoztatás folyamatában nemzeti konszenzust élvező, általános igényként jelent meg, hogy Magyarország térjen vissza az európai népek demokratikus közösségébe politikai, gazdasági és biztonságpolitikai értelemben egyaránt. Integrálódjon abba a közösségbe, amelyből a szovjet megszállás erőszakkal szakította ki több mint négy évtizeddel ezelőtt. Ez a külpolitikában azt jelentette, hogy Magyarország kinyilvánította csatlakozási szándékát az akkor még 12 tagállamból álló Európai Közösségekhez (EK), a mai Európai Unió elődjéhez, valamint az észak-atlanti térség katonai szövetségi rendszeréhez, a NATO-hoz. Három évtized távlatából visszatekintve megállapítható, hogy a magyar diplomácia – Lengyelországgal együtt – a térségben élen járt mind az európai, mind az atlanti in-

tegráció terén. Jól szemlélteti ezt, hogy az 1989-ben létrehozott, a kommunista uralom alól felszabadult országok gazdasági újjáépítését szolgáló európai PHARE program (Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies) két célországáé eredetileg csak Lengyelország és Magyarország volt. Magyarország a régióban az elsők között, Csehszlovákiával és Lengyelországgal együtt 1991-ben társulási megállapodást írt alá az Európai Közösségekkel, kinyilvánítva csatlakozási szándékát is [18], majd – a kelet-közép-európai államok közül elsőként – 1994-ben benyújtotta csatlakozási kérelmét. Kezdeményező szerepet játszott a szovjet hegemonia szinonimájává vált Varsói Szerződés 1991-es megszüntetésében, majd élen járt a NATO-hoz történő közeledésben is. Alapító tagja volt a NATO-csatlakozás „elsőszobájának” számító „Békepartnerség” programnak, majd 1997-ben – Csehszlovákiával és Lengyelországgal együtt – meghívást kapott a szövetségbe. A tagfelvétel 1999-ben valósult meg [19]. Ezzel párhuz-

18 Antall József miniszterelnök 1991. december 16-án aláírja Magyarország társulási megállapodását az Európai Közösséggel, az Európai Unió jogelődjével, amelyben Magyarország kinyilvánítja csatlakozási szándékát

19 Martonyi János külügyminiszter 1999. március 12-én az Amerikai Egyesült Államok kormányánál letétbe helyezi Magyarországot NATO-csatlakozásának okiratát, és ezzel Magyarország a szövetség teljes jogú tagjává válik

zamosan zajlott a másik nagy integrációs lépés, az 1993 óta Európai Uniónak nevezett közösségbe való belépés előkészítése. A csatlakozási tárgyalások 1998-ban kezdődtek, majd 2002-ben sikeresen lezárultak. Mivel a 2003-ban tartott népszavazás nagy szavazattöbbséggel jóváhagyta a csatlakozást, Magyarország 2004. május elsején – a térség kilenc másik államával együtt – az Európai Unió tagjává vált. Mindez egyszerűen fontos korszakhatárrá is vált, amely átmenet végéig jelentette a magyar külpolitika és diplomácia 1990 utáni történetében. Az ország visszatért abba az érték-közösségbe, ahová történelme során tartozott és ahonnan csak idegen hatalmak erőszakos fellépése tudta kiszakítani.

A rendszerváltoztatás utáni időszakban új alapokra kellett helyezni Magyarországot teljes külkapcsolatrendszerét, hozzáigazítani azt egy szabad és demokratikus ország politikai igényeihez. Meg kellett felelni – egyebek mellett – az ország szűkebb földrajzi környezetében megindult változások által okozott rendkívül súlyos kihívásoknak is. Nagyságukat jól szemlélteti, hogy Magyarországnak 1990-ben öt szomszédja volt, 1993-ban már hét, ám közülük csak kettő, Ausztria és Románia maradt azonos az 1990 előtti állammal, és öt új ország jelent meg a határok mentén. Csehország, Jugoszlávia és a Szovjetunió felbomlásával alig két év alatt 14 új állam jött létre Közép- és Kelet-Európában. Az ekkor megkezdődött átalakulás nemcsak a szabad és demokratikus fejlődés lehetőségét teremtette meg a régióban, hanem destabilizálta is a térség egy részét, amit a délszláv háború tragédiája szemléltetett leginkább. Megjelentek addig nem ismert agresszív, nacionalista mozgalmak, amelyek alkalmasak voltak arra, hogy a társadalmakban meglévő látns feszültségeket kirobbantsák, majd nemzetközi konfliktussá szélesítsék. Magyarország, a magyar társadalom hirtelen a stabilitás és a bizonytalanság zónájának határán találta magát. A magyar külpolitikának és diplomáciának rendkívüli éleslátásra és higgadságra volt szüksége, mert az akkor felerősödött konfliktusok nem megfelelő kezelése akár az ország euroatlanti integrációs törekvéseit is megakaszthatta volna. Magyarország nemzetközi kapcsolatainak új alapokra helyezésében 1991-től meghatározó fontosságú volt az ún. *alapszerződések* rendszere. Átfogó megállapodás jött létre 1991-ben Olaszországgal, Franciaországgal, Lengyelországgal, Oroszországgal, Ukrajnával, 1992-ben Németországgal, Spanyolországgal, Görögországgal, Lettországgal, Észtországgal, Litvániával, Szlovéniával, Horvátországgal, majd 1995-ben Szlovákiával, Moldovával és Romániával. Ezekben a szerződésekben a felek meghatározták az együttműködés kereteit, alapelveit, fő irányait, és igyekeztek lefedni a kapcsolatok teljes vertikumát, beleértve olyan érzékeny témákat is, mint például a határokon túli magyar közösségek ügye.

A magyar külpolitika 1990 után újrafogalmazta az

ország regionális politikáját. Ennek értelmében Közép-Európa (nagyjából a Balti-, az Adriai- és a Fekete-tenger közötti terület) és Magyarország különösen érdekelt e térség biztonságában és jólétében. Az itt található államok történelmük során mindig egymásra voltak utalva. A 20. század totális rendszerei elvágták a regionális együttműködési formák természetes szálait és a régió hagyományaitól idegen kereteket erőltettek rá ezekre az országokra.

Az 1980-as évek végétől – a Szovjetuniótól való függés megszűntével – a különböző regionális együttműködési formák új virágokra kezdődött el. E kapcsolatépítés során az államok többnyire politikai, biztonsági, gazdasági, infrastrukturális, energetikai, környezetvédelmi kooperációra törekedtek. Különleges figyelmet kapott a szinte teljesen hiányzó észak-déli irányú közlekedési és energetikai folyosók kialakítására, amelyek kiegyenlíthetik a kelet-nyugati irányú, az egykori nagyhatalmi központok felé vezető összeköttetések még ma is érzékelhető túlsúlyát.

Az első regionális kezdeményezés, amely már a hidegháború utolsó szakaszában kibontakozott, az 1978-ban alapított és ma is működő *Alpok-Adria Munkaközösség* (2013-tól *Alpok-Adria Szövetség*) volt. Ebben egyes osztrák, német, olasz és jugoszláv régiók vettek részt, Vas megye pedig 1988-ban csatlakozhatott. A rendszerváltoztatás nyomán megalakult első három együttműködési forma a *Közép-európai Kezdeményezés* (KEK, 1989), a *visegrádi együttműködés* (V4, 1991) és a *Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás* (CEFTA, 1992) volt. A KEK Magyarország, Ausztria, Olaszország és Jugoszlávia együttműködésével alakult meg Budapesten, olasz kezdeményezésre, Quadrangle néven, és 1996-ban már 16 állam volt a tagja. A CEFTA az 1990-es években az uniós tagság „előszobájává” vált.

A rendszerváltoztatás utáni magyar külpolitika egyik legsikeresebb kezdeményezése a visegrádi együttműködés életre hívása volt 1991-ben Csehszlovákiával és Lengyelországgal, majd függetlenné válása után Szlovákiával. A *visegrádi négyek* nevű csoport az évek során a kölcsönösen előnyös együttműködés és a hatékony külpolitikai érdekérvényesítés olyan intézményévé vált, amelyben minden részt vevő állam sok előnyre tett szert és tehet ma is. Jól mutatja a benne rejlő erőt, hogy a V4-ek együttes szavazati súlya – az Európai Unió 2003-as nizzai szerződését figyelembe

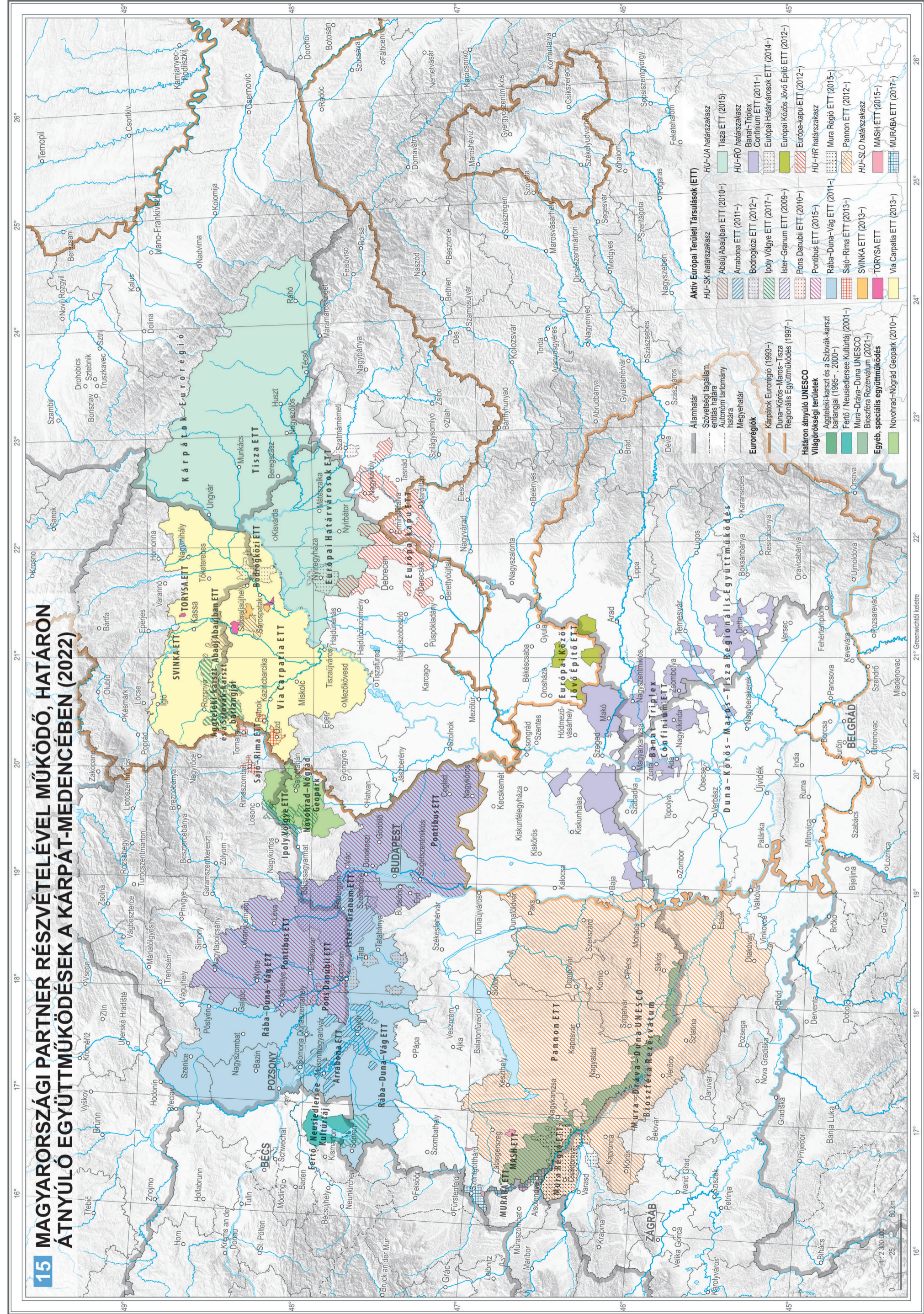
véve – az Európai Tanácsban megegyezik Németország és Franciaország összesített szavazati súlyával.

Az 1948-ban alapított, budapesti székhelyű *Duna Bizottság* tevékenysége főleg a hajózás elősegítésére irányul, de 1990 után már környezetvédelmi szempontok is megjelentek a hasonló profilú együttműködésekben. Jó példa erre a *Nemzetközi Duna-védelmi Bizottság* (ICPDR, 1994) és a *Nemzetközi Száva Bizottság* (ISRBC, 2004) tevékenysége. A térség együttműködési struktúráit vizsgálva meg kell említeni az Európai Unió 2011-ben elfogadott *Duna Régió Stratégiáját*, amely 11 szakterületen hangolja össze a fejlesztéspolitikát a régió infrastrukturális összeköttetések javítására, a környezetvédelem elősegítésére, a jólét növelésére és a régió meg erősítésére érdekében. Magyarország e stratégiában három területen vállalt koordinációs szerepet: a fenntartható energia használatának ösztönzéséről szóló témakörben Csehországgal, a vizek minőségének helyreállításáról és megőrzéséről szóló fejezetben Szlovákiával, valamint a környezeti kockázatok kezelése területén Romániával.

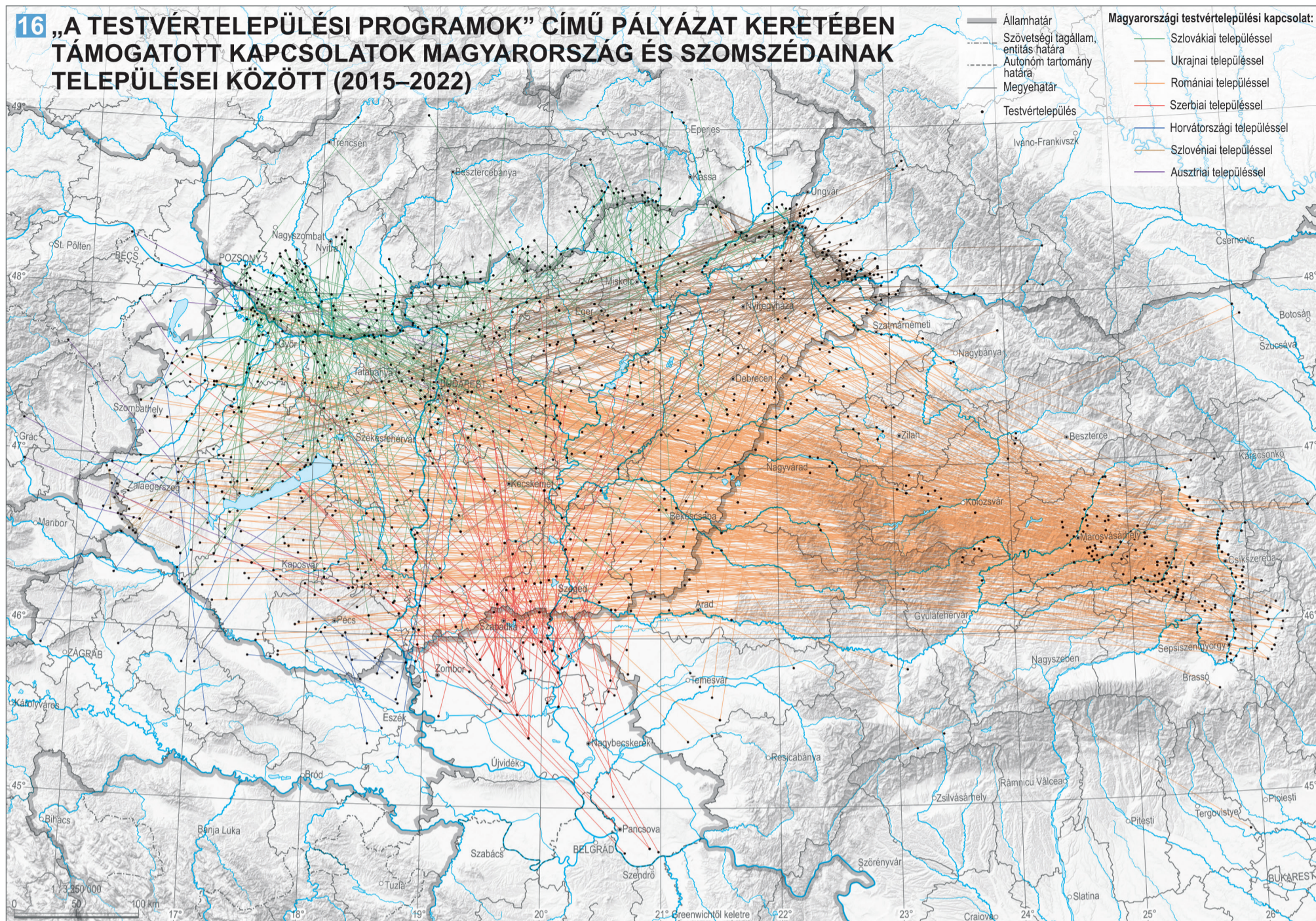
A szomszédos országokkal kiépített kapcsolatok új szintjét jelentette, hogy a települések, településcsoportok, megyék, térségek is felvehették a kapcsolatot az államhatár másik oldalán elhelyezkedő hasonló egységekkel. Az Európa Tanács és az Európai Unió regionális politikája is ösztönözte az ilyen típusú együttműködést. Az *eurorégiók*, az eurorégiális együttműködés különböző formái elsősorban megjelentek közöttük. Közülük az első az 1993-ban megalakult *Kárpátok Eurorégió* volt. Ezután tíznél több különböző formáció alakult még, melyek közül sok csak rövid

20 Antall József miniszterelnök aláírja a Visegrádi Nyilatkozatot Václav Havel csehszlovák és Lech Wałęsa lengyel köztársasági elnökkel Visegrádon (1991. február 15.)

16 „A TESTVÉTELEPÜLÉSI PROGRAMOK” CÍMŰ PÁLYÁZAT KERETÉBEN TÁMOGATOTT KAPCSOLATOK MAGYARORSZÁG ÉS SZOMSZÉDAINAK TELEPÜLÉSEI KÖZÖTT (2015–2022)

ideig működött. Napjainkban a már említett Kárpátok Eurorégió, illetve a *Duna–Körös–Maros–Tisza regionális együttműködés* él aktív formában [XI.1.15.](#) Az *európai területi társulások* (ETT, angolul EGTC: European Grouping for Territorial Cooperation) formája 2006-tól váltotta fel az eurorégiókat. Az ETT jogi személyiséggel és teljes jogképességgel rendelkezik, így saját költségvetése, vagyona lehet, pályázhat a fejlesztési forrásokra. Mindezek mellett több olyan együttműködés is folyik, mely az *UNESCO világörökségi helyszíneként* jöhetett létre.

A rendszerváltoztatás utáni időszakban a magyar diplomácia harmadik prioritása a *határokon túl élő magyar közösségek ügye* lett. E kérdéskör a kommunizmus évtizedei alatt tabunak számított a magyar külpolitika számára. Antall Józsefnek az első szabad választások után elhangzott kijelentése, mely szerint lélekben 15 millió magyar miniszterelnöke kíván lenni, új korszak nyitányát jelentette a magyar külpolitika e fontos területén. A magyar állam nemzetpolitikai stratégiájának keretén belül nem csupán a határon túli magyar civil szervezetek támogatása játszik kiemelt szerepet, hanem a határon túli magyar többségű önkormányzatoké is. Ez különösen a magyarországi és a külhoni magyar települési önkormányzatok közötti, ún. *testvértelepülési kapcsolatok* létesítésében, fenntartásában, megerősítésében nyilvánul meg [XI.1.16.](#) Az ennek alapján kirajzolódó kép mutatja a magyar nemzeti összetartozás szövetének, érhálózatának jelenlegi állapotát, a határon túli települések esetében a helyi magyar közösségek össznemzeti beágyazottságát, életképességét.

A fenti három cél elérése alapvető szervezeti változtatásokat igényelt az 1990 utáni magyar diplomáciától. Magyarország európai *külképviseleti hálózata jelentő-*

sen bővült [XI.1.17.](#) Külképviseleteket nyitott az újonnan alakult államokban, legtöbbször élen járva. Példaként említhető, hogy Magyarország volt az első állam, amely 1991. december 3-án diplomáciai kapcsolatot létesített az újonnan függetlenné vált Ukrajnával, és ugyanezen a napon Kijevben nagykövetséget, Ungváron főkonzulátust is nyitott. Ezt követte a *nagykövetség* megnyitása Zágrábban (1992), Ljubljánban (1992), Kisinyovban (1992), Pozsonyban (1993), Szarajevóban (1994), Minszkben (2008), a balti országokban és szerte a Balkánon. Emellett konzuli képviseletek létesültek a Kárpát-medence magyarlakta vidékein, Kolozsváron (1997), Kassán, Beregszászon, Szabadkán (2001), Eszéken (2002), Csíkszeredában (2006), Alsólendván (2016). *E főkonzulátusok* nemcsak a külpolitikai, hanem a nemzetpolitikai célokat is jól szolgálják. Jelentősen *bővült a nyugat-európai magyar külképviseleti hálózat* is. Nagykövetség nyílt Dublinban (1991) és Luxemburgban (2003–2009), főkonzulátus létesült Münchenben, Stuttgartban, Düsseldorfban, Lyonban és Milánóban. Az Egyesült Királyságban dolgozó magyar állampolgárok számának jelentős növekedése miatt és igényeik hatékonyabb kiszolgálása érdekében bővült az ottani külképviseleti hálózat is. Manchesterben főkonzulátus, Edinburghban alkonzulátus kezdte meg működését, valamint tiszteletbeli konzuli képviselet működik Belfastban, Cardiffban, Liverpoolban és Torquayben. Az európai külképviseleteken dolgozó magyar diplomáták, szakdiplomáták létszáma az 1990-es állapothoz képest jelentősen megnőtt, kiváló szakatassai hálózat alakult ki, különösen külgazdasági területen. Külön figyelmet érdemel a *magyar kulturális intézetek európai hálózatának* bővülése is. A rendszerváltoztatáskor hét ilyen intézmény működött Európában, 2023-ban számuk 19 volt. 1990 után nemcsak a világpolitika köz-

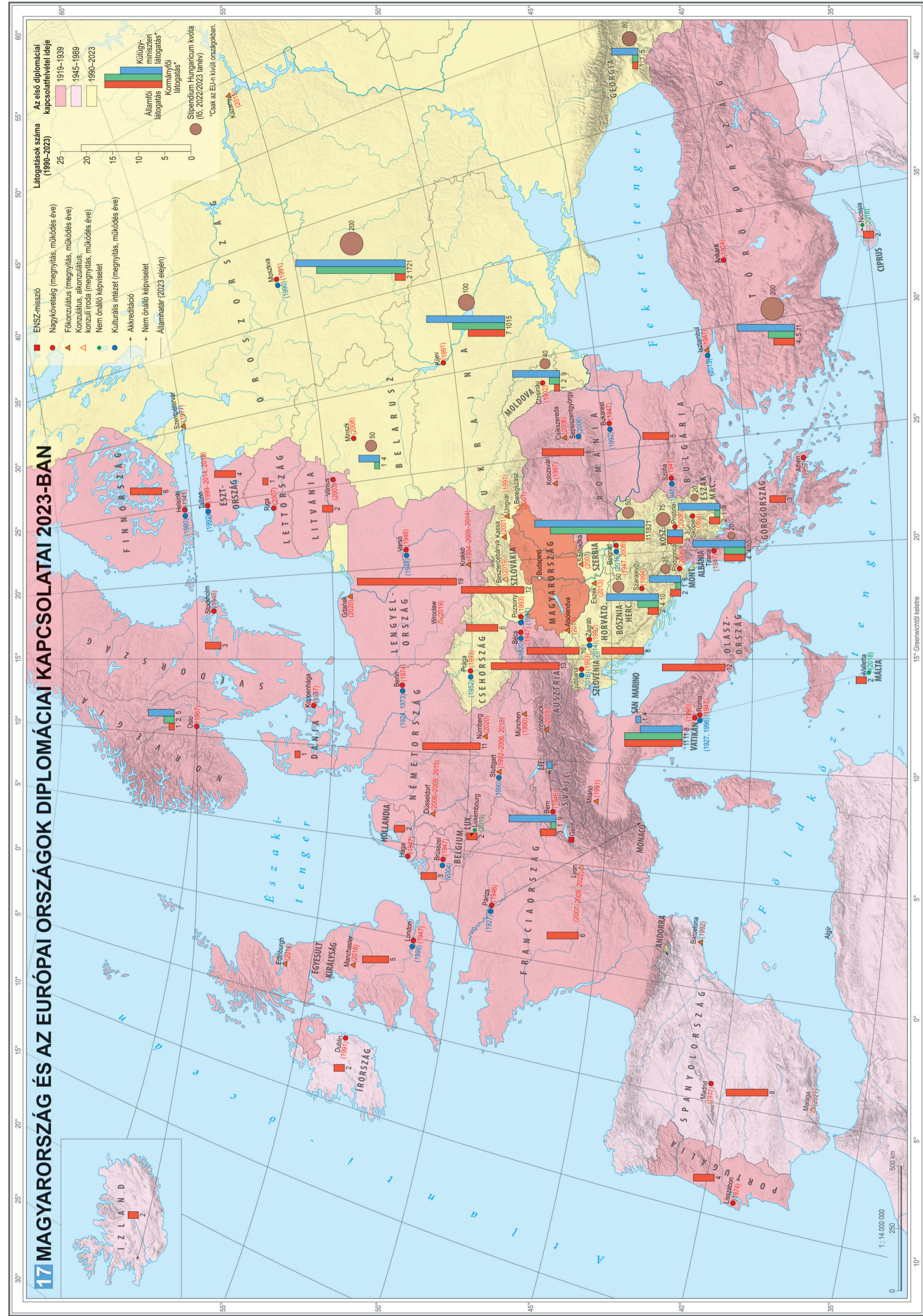
pontjaiban, Londonban, Rómában és Moszkvában nyílt új magyar kulturális intézet, hanem a szomszédos országok fővárosaiban, Ljubljánban, Zágrábban, Belgrádban és Bukarestben is. Magyar kulturális intézetet nyílt Erdélyben – Sepsiszentgyörgyön – is.

A diplomáciátörténet vitathatatlan korszakhatárként tartja számon az 1990-es évet, amikor a magyar külpolitika teljes értékű rendszere és irányvonala megváltozott. Am az akkor kialakult és mintegy harminc éven át működő külpolitikai rendszerén belül fontos fordulópontot jelentett a *2010-es év*, amikor is az új magyar kormány *külpolitikai paradigmaváltást* hajtott végre. E paradigmaváltásnak Európa lett a kiemelt színtere.

Magyarország a követő külpolitikáról kezdeményező külpolitikára tért át kétoldalú keretek között és többoldalú fórumokon egyaránt. Se szeri, se száma a magyar javaslatoknak, indítványoknak, nyilatkozatoknak, diplomáciai látogatásoknak, találkozóknak, szükség esetén a vétő alkalmazásának, a külpolitikai célok elérése és az alapvető magyar külpolitikai értékek melletti kiállítás érdekében. A kezdeményező külpolitika egyik következménye a *külképviseleti hálózat jelentős bővítése* lett. 2023-ban az Európai Unió, a Nyugat-Balkán és Kelet-Európa minden államában működött magyar nagykövetség vagy nem önálló képviselet, az utóbbiak Cipruson, Luxemburgban és Máltán. A nagykövetségek mellett magyar főkonzulátusok, konzulátusok, nem önálló képviseletek, tiszteletbeli konzulátusok sűrű rendszere hálózta be kontinensünket, s teszi lehetővé a magyar érdekek átfogó érvényesítését.

Konfliktuskerülő külpolitikáról konfliktust vállalni kész külpolitikára váltott a magyar kormány. 2010 után a magyar külpolitika legfontosabb alapelvévé vált a *nemzeti érdekek hangsúlyos képviselete*. Ez azt jelentette, hogy a magyar kormány által vallott értékek – konfliktusok

17 MAGYARORSZÁG ÉS AZ EURÓPAI ORSZÁGOK DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATAI 2023-BAN

27 Mádl Ferenc köztársasági elnök, Akihito japán császár és Micsiko császárné Budapesten (2002. július 16.)

fejlesztésére irányultak. A Hungary Helps program keretében 2018–2022 között 10,8 millió dollár humanitárius támogatást kapott a régió. Magyarország 2021-ben 3,4 millió dollár értékben finanszírozott 33 projektet 16 szubzaharai országban. Emellett a kapcsolatépítés fontos eleme a Stipendium Hungaricum program is, amelynek keretében a magyar ajánlat 2023 elejétől a térség 18 országában évente összesen 795 ösztöndíj.

A térség országaival való együttműködés további erősödését vetíti előre a kormány 2019 áprilisában elfogadott határozata az *Afrika-stratégiáról*, amelynek célja, hogy új alapokra helyezze Magyarország külpolitikai és külgazdasági jelenlétét a kontinensen. A magyar diplomácia Afrika iránti fokozott figyelmét különösen indokolja, hogy 2021. január 1-jén létrejött az *afrikai kontinentális szabadkereskedelmi övezet* (African Continental Free Trade Area), melyben 1,3 milliárd ember él, az áruforgalma pedig 3400 milliárd dollár.

Ázsia és a csendes-óceáni térség

A magyar diplomácia – más földrajzi régiókhöz képest – hagyományosan erősen van jelen a *Törökország, Japán és Ausztrália* által határolt ázsiai–csendes-óceáni térségben. Ez jól megmutatkozik a diplomáciai kapcsolatok létesítésének, illetve a nagykövetségek nyitására időpontjában, különösen a kontinens meghatározó államaiban. A régió három olyan országa is van, amellyel már a két világháború között létrejött a diplomáciai kapcsolat: Japán (1921), Törökország (1924) és Irán (1937). Az 1989 elején 15 nagykövetségből és 3 főkonzulátusból álló magyar képviseleti hálózat a rendszerváltozás nyomán jelentősen nem változott meg. [27] Szimbolikus jelentőségű volt és a hidegháború lezárásának egyik jelképévé vált 1989-ben a diplomáciai kapcsolatok felvétele a Koreai Köztársasággal, illetve ugyanebben az évben nagykövetség nyitása Szöulban [XI. 1. 20].

A magyar missziók számának jelentősebb csökkenése paradox módon éppen a Magyarország uniós csatlakozása utáni években következett be. 2004 és 2009 között az akkori kormány öt képviseletet zárt be (Hongkong, Ho Si Minh-város, Kuala Lumpur, Sydney és Ulánbátor) egy olyan régióban, amelynek jelentősége a globális kapcsolatok nemzetközi rendszerében már akkor is folyamatosan nőtt. Magyarország Közép-Ázsia volt szovjet tagköztársaságai közül Kazahsztánban (Almatiban) nyitott nagykövetséget az ország 1992-es függetlenné válásának évében, a kaukázusi köztársaságok pedig csak több mint másfél évtizeddel később jelentek meg a képviseleti hálózat térképén: Tbilisziben (Georgia/Grúzia) 2008-ban, Bakuban (Azerbajdzsán) 2009-ben létesült nagykövetség. A vizsgált régió országai közül Ausztráliában és Új-Zélandon él jelentős számú magyar diaszpóra. Canberrában 1975-ben nyílt nagykövetség, Wellingtonban 2019-ben. A magyar *képviseleti hálózat* leglátványosabb *bővülése*

26 Martonyi János külügyminiszter és Nkosazana Dlamini-Zuma, az Afrikai Unió Bizottságának elnöke az első Budapesti Afrika Fórumon (2013. június 6.)

toriában. 2013-tól, a magyar kormány globális, majd déli nyitási politikájának meghirdetésével előbb utazó nagyköveteket nevezett ki a régió több országába, majd 2013-ban újranyitotta Nigériában az abujai nagykövetséget, 2016-ban pedig az accrai, az addisz-abebei és a luandai misszió is megkezdte működését. Ugyanebben az évben kereskedelmi iroda nyílt a nigériai Lagosban. Az addisz-abebei nagykövetség ismételt megnyitása különösen fontos volt, mert itt található az Afrikai Uniónak, a kontinens legfontosabb integrációs szervezetének a székhelye. A szervezet nemzetközi szerepe folyamatosan bővül.

A szubzaharai magyar képviseleti hálózat 2019-től új típusú missziókkal is gyarapodott. [XI. 1. 19.] Ekkor – a nairobi nagykövetség alá rendelve – nem önálló képviseleti iroda létesült Kampalában (Uganda), majd 2021-ben nem önálló képviselet nyílt Lusakában (Zambia), a pretoriai nagykövetséghez kapcsolva, és Dakarbán (Szeneál) az accrai nagykövetségnek alárendelve. 2022-ben Abidjanban (Elefántcsontpart) nyílt meg az accrai nagykövetség újabb irodája. Ezzel a magyar diplomácia a térség annyi országát fedte le rezidens vagy akkreditált magyar missziókkal, mint korábban soha. Emellett az utóbbi években a tiszteletbeli konzuli hálózat is folyamatosan bővült. Egyebek mellett Elefántcsontparton, Dél-afrikai Köztársaságban, a Kongói Demokratikus Köztársaságban, Madagaszkáron, Mauritiuson, Mozambikban, São Tomé és Príncipe-n, illetve a Zöld-foki-szigeteken nyílt tiszteletbeli konzul által működtetett magyar képviselet.

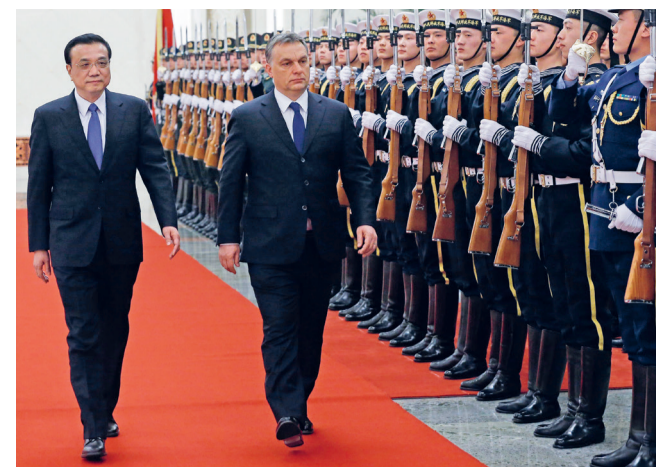
Elsősorban külügyminiszteri szinten jelentősen *megnőtt a diplomáciai érintkezések száma* a régió országai-val. 2013 óta a magyar külügyminiszter a szubzaharai Afrika kilenc országába látogatott el összesen 12 alkalommal, valamint 40 alkalommal tárgyalt 23 ország képviselőjével különböző többoldalú rendezvények margóján. A magyar politika Afrika iránti megnövekedett figyelmét az is jelzi, hogy 2013-ban, 2015-ben és 2018-ban – több száz meghívottal, vezető politikusok, üzletemberek és szakértők részvételével – Afrika fórumot tartottak Budapesten. [26] Az Európai Unió tagállamként Magyarország részt vesz az Uniónak a szubzaharai Afrika biztonsági helyzetét erősítő műveleteiben is (jelenleg Maliban 20 fővel). Emellett Maliban magyar katonák külön jelen vannak a francia vezetésű Takuba alkalmi harci kötelékben is.

Magyarország és a régió kapcsolataiban egyre hangsúlyosabb szerep jut a *fejlesztési támogatásoknak*, amelyek értéke 2020-ban 19,5 millió euró volt 101 fejlesztési projektben. Ezek főleg az oktatási együttműködésre (17 millió euró), a turisztikai szektor digitalizálására (0,9 millió euró), valamint a szociális infrastruktúra (0,5 millió euró) és az egészségügy (0,4 millió euró)

Kínában figyelhető meg: Sanghajban 2004-ben ismét megnyílt az 1990-ben bezárt főkonzulátus, majd Csungking (2010) és Kuangcsou (2021) következett, valamint az 1999-ben megnyitott, de 2007-ben bezárt hongkongi főkonzulátus ismételt megnyitása.

A globális, majd a keleti és déli nyitás politikájának meghirdetése a 2010-es évek elején a külképviseleti hálózatban is változásokat hozott. Közép-Ázsiában Taszkentben (2017), majd Biskekben (2020) nyílt nagykövetség. A magyar missziók száma így a közép-ázsiai régióban négyre emelkedett, beleértve az almati főkonzulátust is, amely az ottani nagykövetség Kazahsztán új fővárosába, Asztanába költözése után, 2008-ban jött létre. A korábban bezárt ulánbátori és Kuala Lumpur-i nagykövetség 2015-ben ismét megnyílt. A nem önálló képviseleti hálózat Ázsiában is bővült (2019: Kambodzsa, Laosz, 2022: Banglades). A Kambodzsai Királyságban 2019-ben kezdte meg működését a hanoi nagykövetség részeként működő Phnom Penh-i iroda, amely 2020-tól konzuli érdekvédelmi feladatokat is ellát. Laoszban szintén 2019-ben nyílt meg a bangkoki nagykövetség részeként működő vientiáni iroda, amely ugyancsak intéz konzuli ügyeket. 2022 nyarán megnyílt a dakkai konzuli iroda, amely az újdelhi nagykövetség alá rendelten, nem önálló képviseletként tevékenykedik. 2023. derekán a teljes régióban 34 magyar tiszteletbeli konzuli képviselet működött.

Főleg a *csendes-óceáni régióban* folyamatosan *bővül a magyar nagykövetség akkreditációs köre* is. A térség szigetállamainak globális politikai jelentősége folya-

28 Orbán Viktor miniszterelnök állami látogatást tesz Pekingben (2014. február 12.)

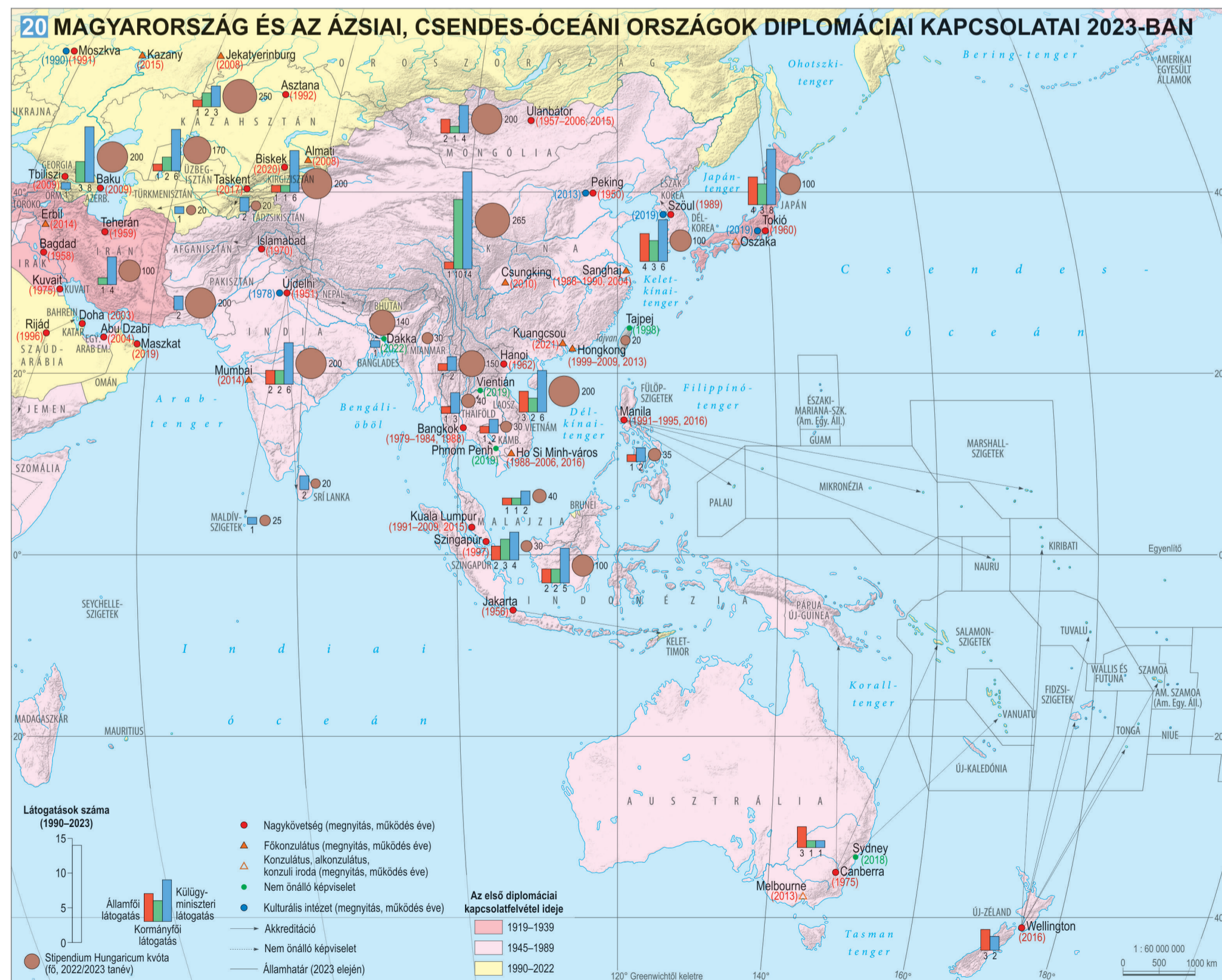

29 Orbán Viktor miniszterelnök fogadja Budapesten Mun Dze In dél-koreai államfőt (2021. november 3.)

matosan nőtt az elmúlt években, különös tekintettel a kereskedelmi és gazdasági szempontokra, valamint az éghajlatváltozás okozta biztonsági kihívásokra, illetve a kapcsolódó klímavédelmi tárgyalások során mutatott aktivitásukra. E szempontok alapján szakmailag indokoltá vált magyar misszióvezetők akkreditálása ezekbe az országokba. Míg 2018-at megelőzően Magyarország csupán Pápua Új-Guineába, Szamoába, Tongába, Fidzsibe és Palauba akkreditált nagykövetet, 2019-ben döntés született a canberrai nagykövetség akkreditálásáról a Salomon-szigeteket – a diplomáciai kapcsolat felvételét követően – a manilai nagykövetség akkreditálásáról a Marshall-szigetekre. 2021-ben döntés született arról is, hogy a canberrai magyar nagykövetség akkreditációja bővül Vanuaturra, a welling-

toni nagykövété Tuvalura és Kiribatiba, a manilai nagykövété pedig Naurura és Mikronéziára. Magyarország a kabuli nagykövetséget 2014-ben bezárta, 2021-től az iszlámábadi nagykövét látja el Magyarország afganisztáni képviseletét.

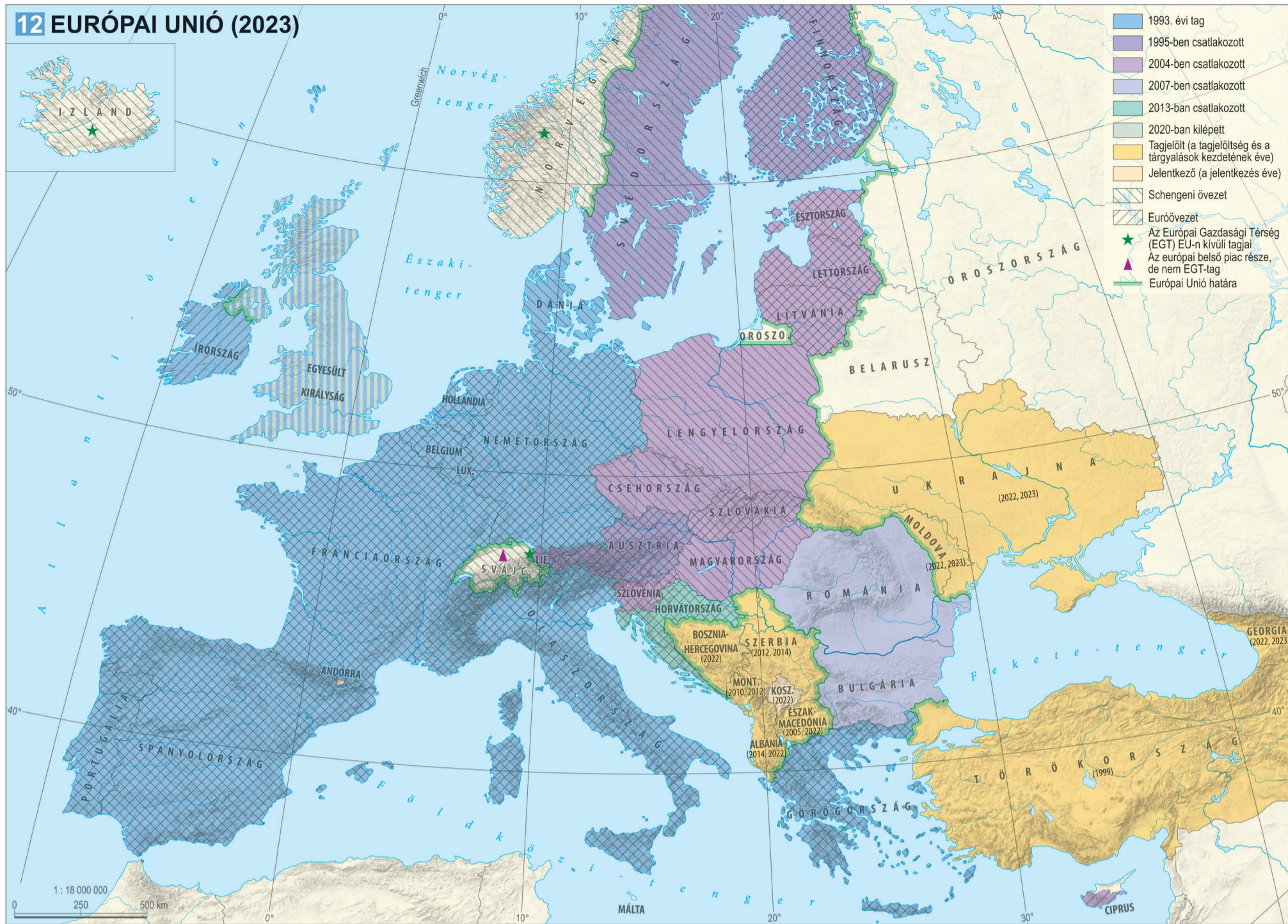
A magyar állami vezetők a rendszerváltoztatás óta gyakran *látogatnak* el a régió országaiba. A magas szintű kapcsolattartás intenzitása különösen a 2010-es évek kezdete óta nőtt meg. Az államfői, kormányfői és külügyminiszteri látogatások számát tekintve a térség egyes államai kiemelt célerületnek számítanak (Japán, Kína, Dél-Korea, Törökország). [28] [29] Emellett olyan országokkal is megélénkült az együttműködés, ahol korábban alig volt magyar diplomáciai aktivitás (pl. Közép-Ázsiában). [30]

Kereskedelempolitika 1990 után

Szabadkereskedelmi megállapodások, európai integráció

A rendszerváltás, benne a *piacgazdasági átalakulás* (privatizáció, liberalizálás, dereguláció) a külgazdasági kapcsolatokban is alapvető változásokat jelentett. E folyamat – egyidejűleg a magyar külgazdasági kapcsolatokban korábban domináns szerepet játszó KGST megszűnése – politikailag lehetővé, gazdaságilag pedig szükségessé is tette, hogy Magyarország a fontosabb kereskedelmi partnereivel kölcsönös kedvezményeket biztosító, *preferenciális kereskedelmi megállapodásokat* kössön.

Az *Európai Közösségekkel (EK)* és az *Európai Szabadkereskedelmi Társulás (EFTA)* államaival már 1990-ben megkötöttek a tárgyalások. Fontos különbség, hogy az EK és Magyarország átfogó *társulási megállapodás (Európai megállapodás)* kialakítását tűzte ki célul, amely az árukereskedelmen túl a szolgáltatások és beruházások liberalizációját, valamint a politikai és gazdasági együttműködés irányait és feltételeit is meghatározta. Az EFTA-államokkal viszont hagyományos, az árukereskedelmet terhelő vámok és egyéb korlátozások megszüntetésére irányuló *szabadkereskedelmi megállapodás* kidolgozása volt a cél. Közös pont, hogy a piacgazdasági átmenet segítése és a gazdasági fejlettségi szintek különbségeinek figyelembevétele érdekében a kereskedelmi liberalizáció végrehajtására az EK és az EFTA esetében is aszimmetrikusan, Magyarország számára hosszabb átmeneti időszakot biztosítva került sor. Magyarország és az EK társulási megállapodása 1994-ben lépett hatályba, de az ún. interim megállapodás keretében az EK már 1991-től kereskedelmi kedvezményeket nyújtott.

Mivel az EK és az EFTA Magyarországon kívül Lengyelországgal és Csehszlovákiával is hasonló tárgyalásokat indított el, logikus volt, hogy a három (illetve Csehszlovákia 1993-as kettéválása után négy) közép-európai „élenjáró reformország” a nyugati fókusz mellett az egymás közötti kereskedelem fejlesztésére is figyelmet fordítson. Az együttműködés előbbi elemét már az 1991-ben elfogadott közös Visegrádi nyilatkozat is rögzítette. Ennek jegyében került sor a *Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás (CEFTA)* létrehozására (1994-ben lépett hatályba), amely viszonyos alapon terjesztette ki e körben azokat az árukereskedelmi kedvezményeket, amelyek a felek az EK és az EFTA számára biztosítottak **XI.1.14.**

Magyarország aktív kereskedelempolitikát folytatott más partnerekkel is. Szabadkereskedelmi megállapodásokat létesített Izraellel (1998), Törökországgal (1998), Lettországgal (2000), Litvániával (2000), Észtországgal (2001) és a Jugoszláv Szövetségi Köztársasággal (Szerbia – Montenegro, 2002).

Magyarország – kilenc további állammal együtt – az Európai Unió (EU) mindmáig legnagyobb bővítési lépésének eredményeképpen 2004. május 1-jétől az EU tagjává vált. **XI.2.12.** E történelmi jelentőségű tény a rendszerváltási folyamat betetőzése volt. Az EU-hoz történő csatlakozással Magyarországnak is fel kellett mondania korábbi, nemzeti szinten megkötött szabadkereskedelmi megállapodásait, viszont részesévé vált az EU által létrehozott nemzetközi kereskedelmi egyezményeknek, a bennük rögzített piaci jutási kedvezményeknek. Az integrációs vívmányok meghatározó jelentőségű területe a belső piac, a rá vonatkozó szabályozás. Az *EU-tag Magyarország külgazdasági teljesítménye* (áru- és szolgáltatáskereskedelme, működő

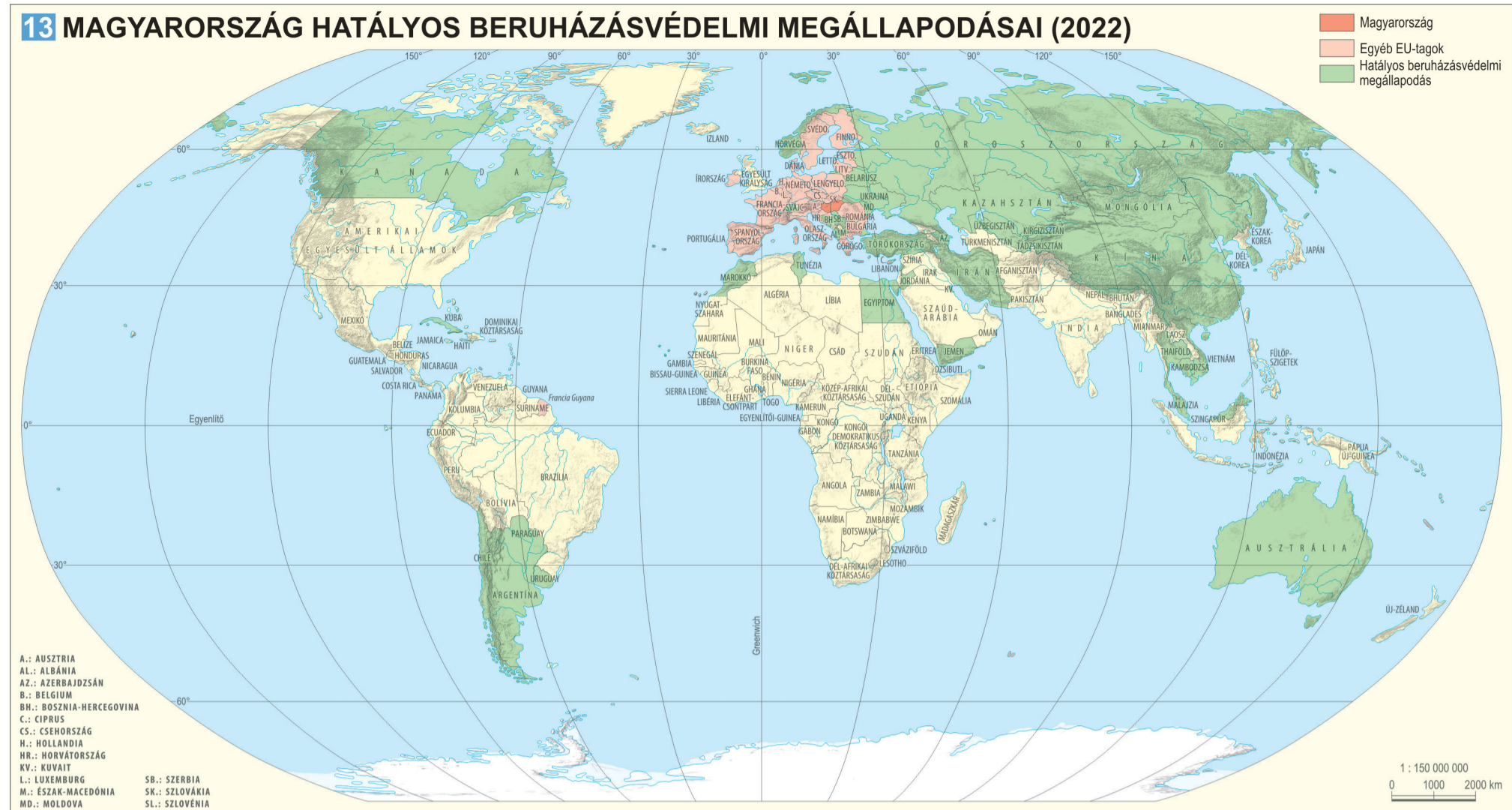
tőke-áramlása) *döntő részben a határellenőrzésektől és a további akadályoktól mentes belső piacon, az Európai Gazdasági Térség (EGT) területén valósul meg.*

Beruházásvédelmi megállapodások

A magyar gazdaság erőforrás-szüksége miatt már az 1980-as években megjelent az igény arra, hogy lehetővé tegyék, majd ösztönözzék a *külföldiek magyarországi működőteke-beruházásait*. A potenciális külföldi beruházók azonban meglehetősen bizalmatlanok voltak az egykori szocialista gazdaságirányítási rendszerrel szemben. Ennek felszámolása érdekében Magyarország kétoldalú beruházásvédelmi megállapodásokat kezdeményezett, először a legfontosabb nyugat-európai partnereivel. Az első ilyen egyezményt 1986-ban Németországgal (akkor még NSZK-val) írták alá. A beruházásvédelmi megállapodások arra adtak garanciát, hogy

- a külföldi beruházókkal és magyarországi beruházásaikkal szemben a magyar állam nem alkalmaz a hazai versenytársakhoz képest kedvezőtlenebb működési és adózási szabályozást;
- lehetővé teszi a megtermelt nyereség kivételét az országból konvertibilis devizában;
- a beruházások kisajátítására vagy államosítására csak közérdekből, átlátható keretek között és arányos anyagi kompenzációhoz kerülhet sor; valamint
- az egyezményben vállalt megsértése esetén az érintett külföldi beruházó az elszenvedett anyagi kár megtérítése érdekében a fogadó állammal szemben nemzetközi választott bírósághoz fordulhat.

A beruházásvédelmi megállapodások száma folyamatosan nőtt. Magyarország 2020 végéig összesen 66 ilyen egyezményt kötött. Az Európai Unió működéséről

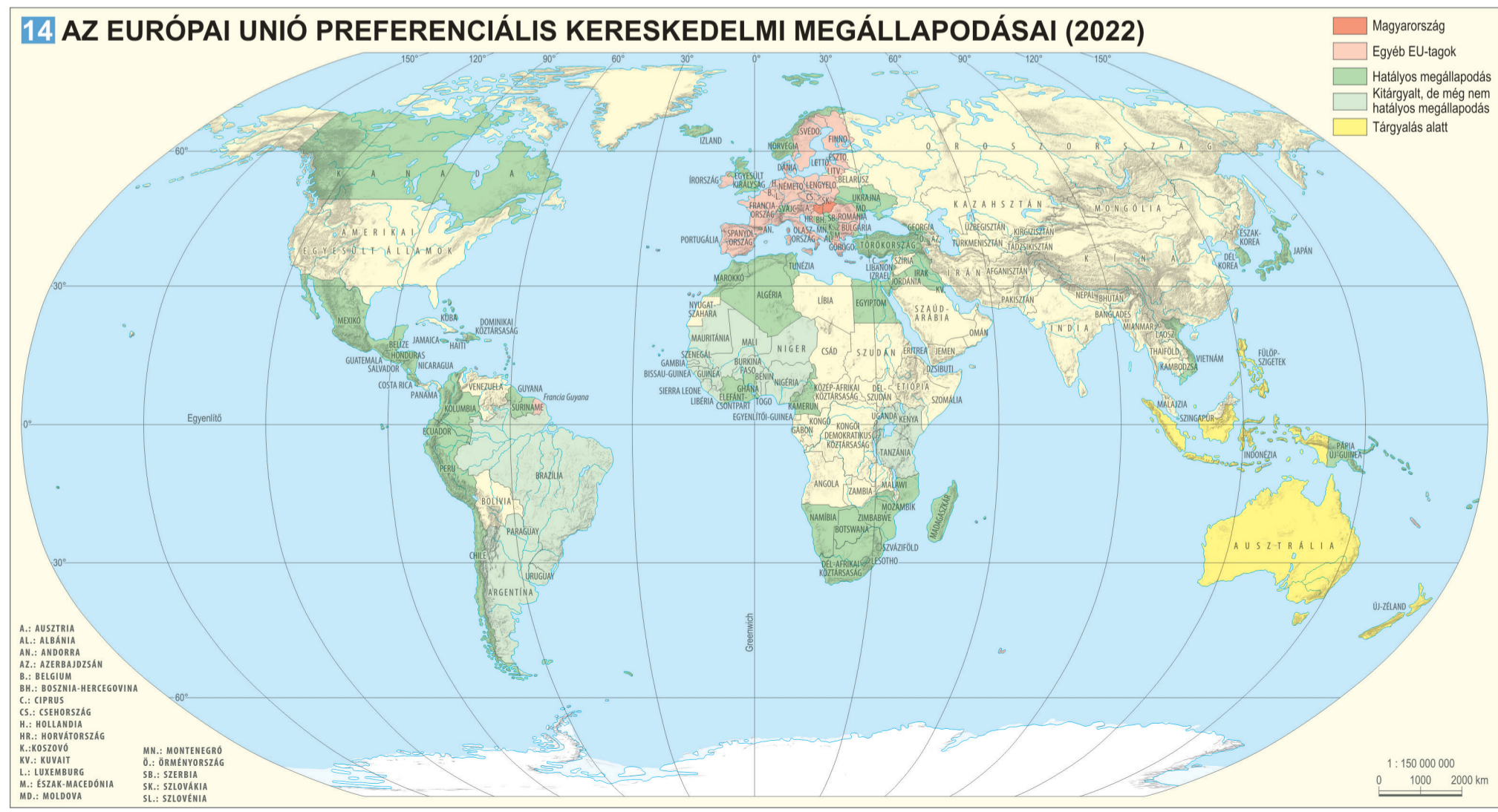
szóló szerződés (EUMSZ) a külföldi közvetlen beruházások szabályozását uniós hatáskörbe utalta. Az Európai Bíróság pedig a 2017-ben hozott ítéletében az EU-tagok egymás közötti beruházásvédelmi megállapodásait az uniós jogba ütköznek ítélte és elrendelte megszüntetésüket. Így a hatályos megállapodások száma is csökkent. Tekintettel arra, hogy a külföldi befektetések védelmét Magyarországon mind az Alaptörvény, mind az EU jogrendje garantálja, az utóbbi időszakban Magyarország olyan partnerekkel kötött beruházásvédelmi megállapodásokat, illetve folytat tárgyalásokat róla, ahol erre az eszközre a magyar gazdasági szereplők külföldi beruházásainak védelme érdekében jelentkezik igény **XI.2.13.**

Az EU közös kereskedelempolitikája

Az Európai Unió egyik alapvető közös politikája a *kereskedelempolitika*, azaz az EU és a külső partnerei közötti kereskedelmi kapcsolatok szabályozása. Magyarország az EU-csatlakozással teljeskörűen átvette és alkalmazza a közös kereskedelempolitikára vonatkozó uniós jogszabályokat és az e tárgyban kötött nemzetközi szerződések rendelkezéseit. Az árukereskedelem elsődleges kereskedelempolitikai szabályozó eszközeit a vámok jelentik. Az EU közös vámtarifájának és vámszabályozásainak átvétele nyomán a harmadik országokból származó áruk behozatalára kivetett vámok átlagos szintje 2004-től jelentősen (közel 50%-kal) csökkent Magyarországon. Ezzel egyidejűleg az újon-

nan csatlakozó tagállamok területén is alkalmazták az Unió piacvédelmi intézkedéseit, amelyek a tisztességtelen feltételekkel érkező vagy piaci zavart okozó import ellen hivatottak védelmet nyújtani az európai termelők számára.

Az EU-csatlakozással a magyar kereskedelempolitika alapvető céljai nem változtak (az áruk és szolgáltatások exportjának fejlesztése és ehhez kedvező külpiaci feltételek biztosítása, a külföldi közvetlen beruházások, illetve a hazai vállalatok külföldi befektetései ösztönzése, valamint a partnerek tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatával szembeni hatékony védelem). Az alkalmazható eszközök köre viszont módosult és bővült. A magyar érdekek érvényesítése kéltépcsősít

vált. A magyar offenzív és defenzív kül gazdasági érdekeket először az EU-tagállami körben kell elfogadtatni, hogy az egységes közös pozícióba beépüljenek. A kereskedelempolitika kizárólagos uniós hatásköre miatt ezen uniós érdekek és álláspontok képviseletét, a harmadik felekkel folytatott két- és többoldalú tárgyalásokat a tagállamoktól kapott felhatalmazás alapján már az Európai Bizottság végzi.

Az EU 2021-ben a világ második legnagyobb áru-exportőre (Kína után) és harmadik importőre (az Egyesült Államok és Kína mögött), a nemzetközi szolgáltatáskereskedelemnek pedig legfontosabb szereplője volt. Ezzel a világ áru- és szolgáltatáskereskedelmében továbbra is őrzi vezető szerepét 16,2%-os részesedéssel. Ennek megfelelően az Unió erősen érdekelt a nemzetközi szabályokra épülő nyitott és tisztességes versenyfeltételek biztosításában az áru- és a szolgáltatáskereskedelemben egyaránt. Amíg az 1990-es évek végéig az EU a kontinens többi országával igyekezett preferenciális kereskedelmi kapcsolatokat kialakítani, a következő évtizedben egyre több partnerrel kezdett tárgyalásokat kétoldalú vagy regionális szabadkereskedelmi megállapodások kialakítására. 2022-ben 77 országgal vannak hatályban, illetve alkalmazandók ilyen megállapodások, számos további partnerrel pedig folynak vagy jóváhagyásra várnak hasonló egyezmények **XI. 2. 14.**

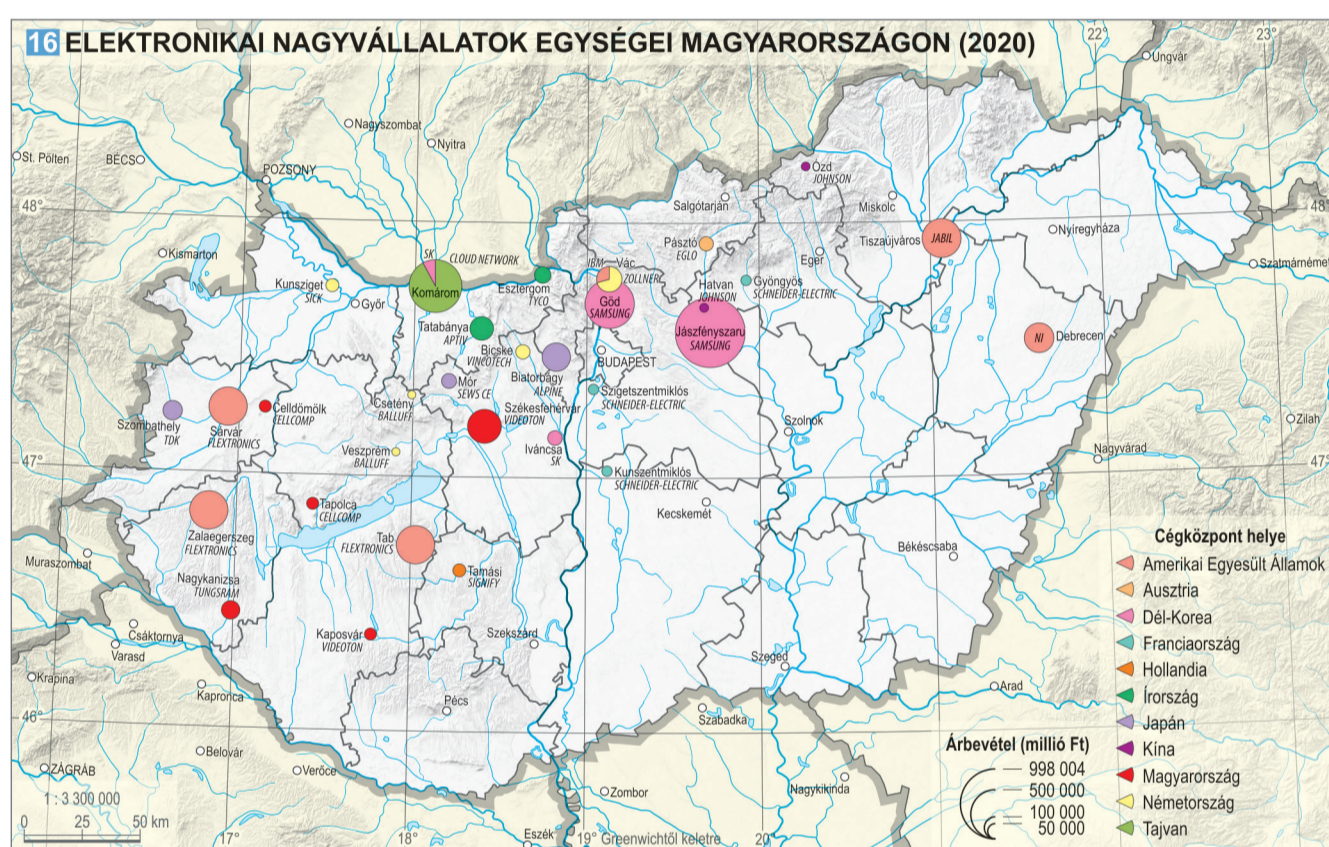
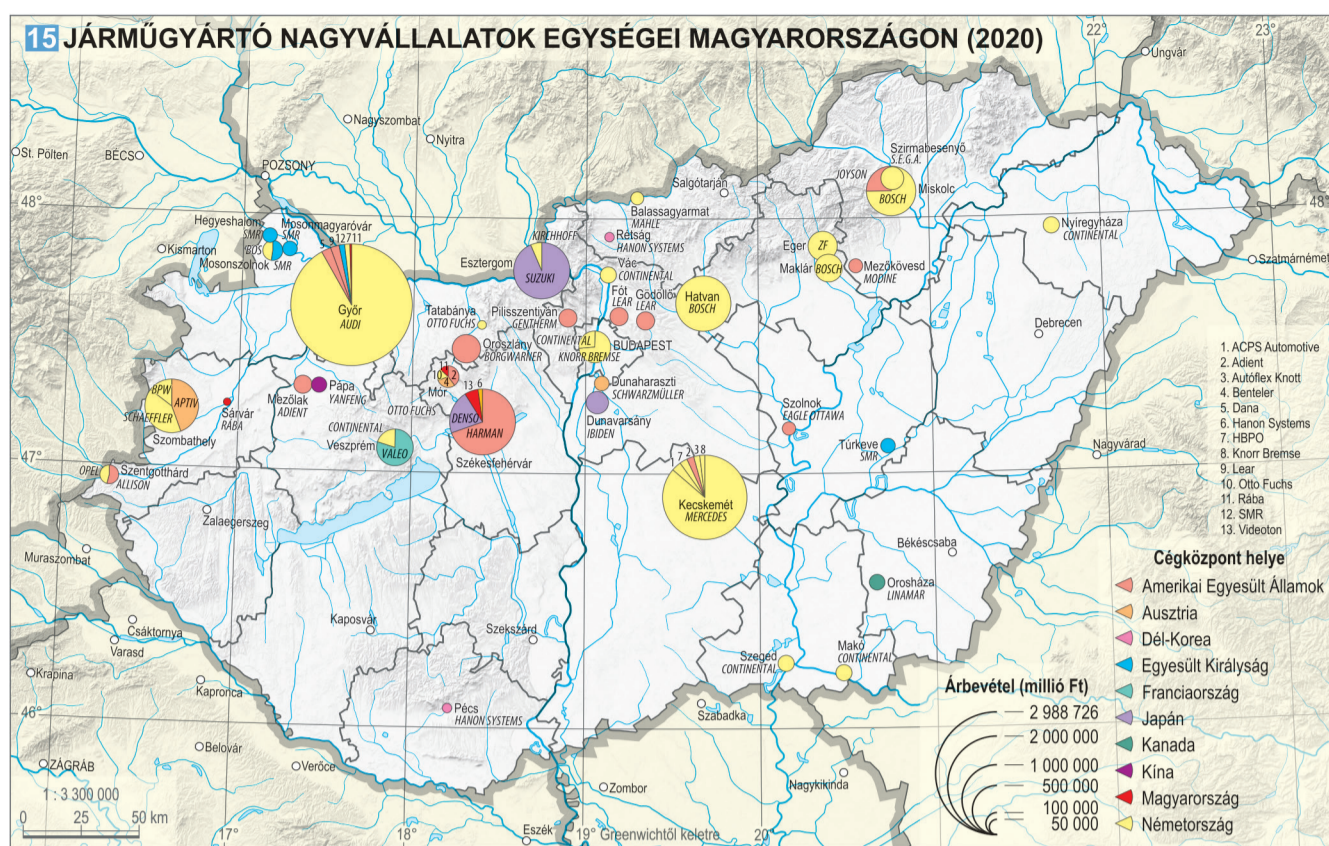
Külgazdasági folyamatok 1990 után

Az árukereskedelemszerkezet

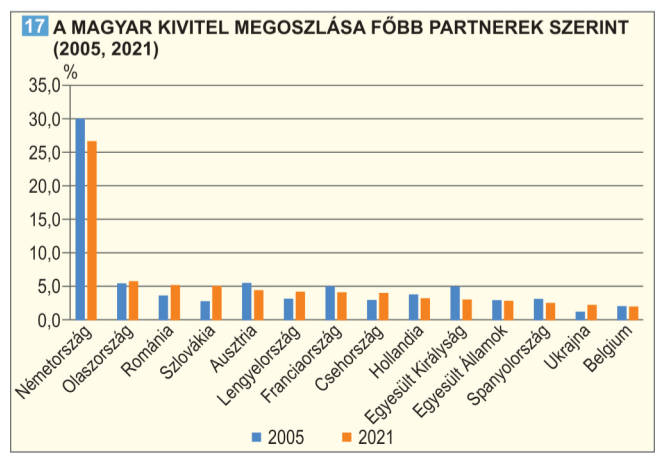
A külkereskedelmi folyamatok jól mutatják a piacgazdasági átalakulást, a privatizációt, a KGST felbomlásának és a nyugat-európai országokkal megerősödött együttműködésnek a reál gazdasági hatását. A magyar gazdaság nyitottsága ebben az időszakban tovább nőtt, s a globalizáció folyamatában az egyik leginkább érintett gazdasággá vált. A reál gazdasági nyitottság további növekedésén túl a piacgazdasági átalakulás folyamatában a magyar gazdaság intézményi értelemben is nyitottá vált a világgazdaságban.

A magyar külkereskedelemszerkezet a rendszerváltást követő tíz év alatt drámai mértékben átalakult. A teljes magyar behozatalban a nyersanyagok részesedése a korábbiak (50% feletti arány) a töredékre zsugorodott. Csökkent az élelmiszerimport részesedése is, miközben a feldolgozott termékek, valamint a gépek és szállítóeszközök együttes részaránya 30%-ról 80% feletti lett. A kivitelben hasonló folyamatok, arányeltolódások játszódtak le. Itt kiemelendő, hogy a mezőgazdasági és élelmiszeripari export részesedése alig felére, 10% alatti szintre mérséklődött. Ezek az áru-főcsoport-arányok az elmúlt húsz év alatt jelentősen nem változtak. Az ipari export ágazati megoszlása viszont érdemben módosult. A feldolgozott termékek kivitelében a ruházati szektor 2000-ben még 15%-os arányt képviselt, ami 2021-re 2,5%-ra zuhant. Csökkent a vas- és acéltérmekek részesedése is (17,7%-ról 13,5%-ra). Viszont ugyanebben az időszakban a gyógyszerek és gyógyszeripari termékek részaránya a feldolgozott termékek exportjában 4,5%-ról 16%-ra nőtt. A magyar kivitelben legnagyobb súlyt képviselő gépek és szállítóeszközök főcsoportjában a közúti járműgyártás és az elektronikai ágazat folyamatos, dinamikus fejlődést mutat. 2021-ben a teljes magyar kivitel közel negyedét a közúti gépjárművek, robbanómotorok és egyéb alkatrészek adták. 15%-ot képviseltek a villamos gépek és műszerek, 10%-ot pedig a híradástechnikai készülékek. Magyarország 2021-ben a világ 34. legnagyobb áruexportőre (0,7% részesedéssel) és 33. legnagyobb importőre (0,6%) volt.

A magyar külkereskedelemben meghatározó a külföldi tulajdonú vállalatok szerepe, amelyek a magyar

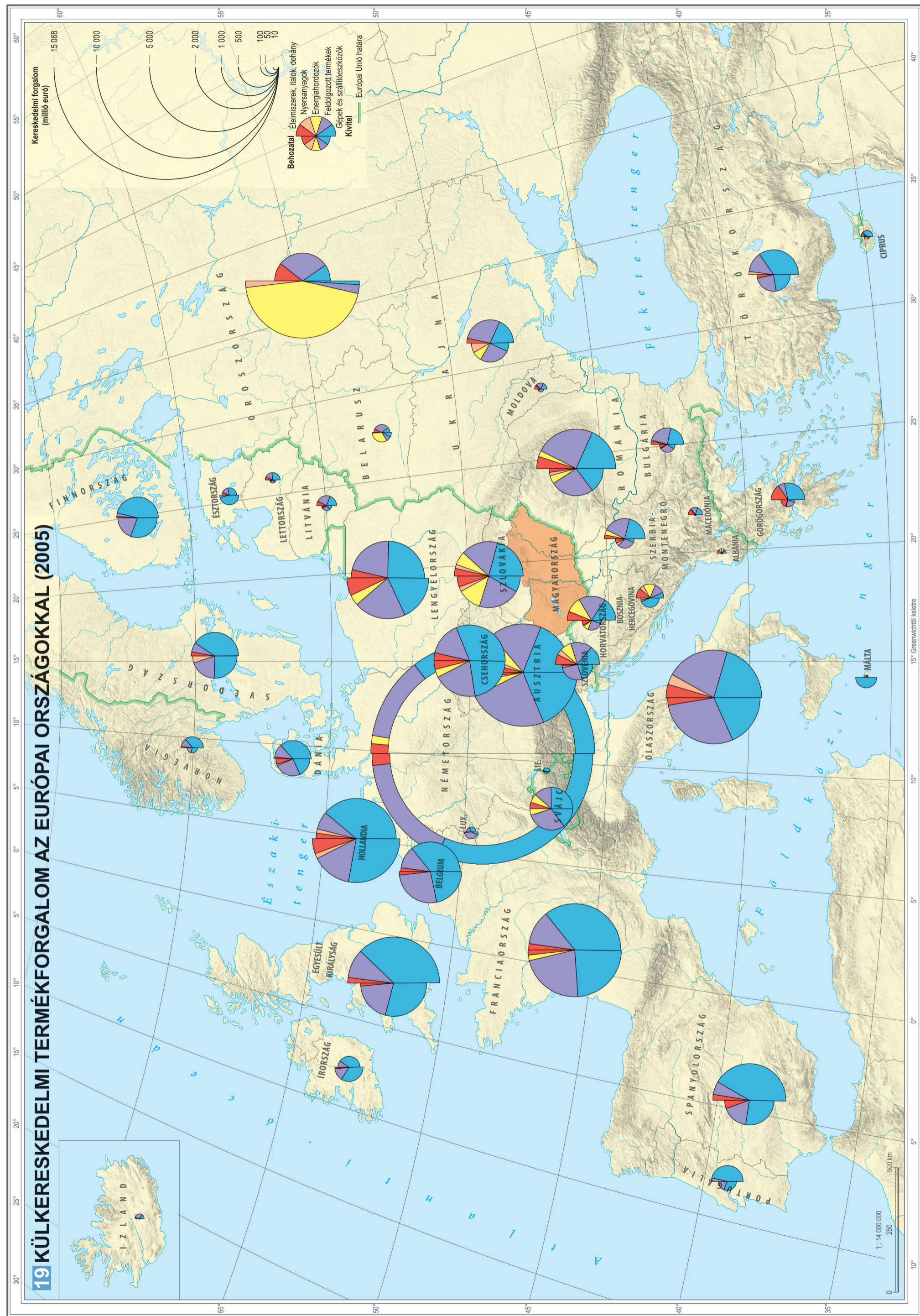
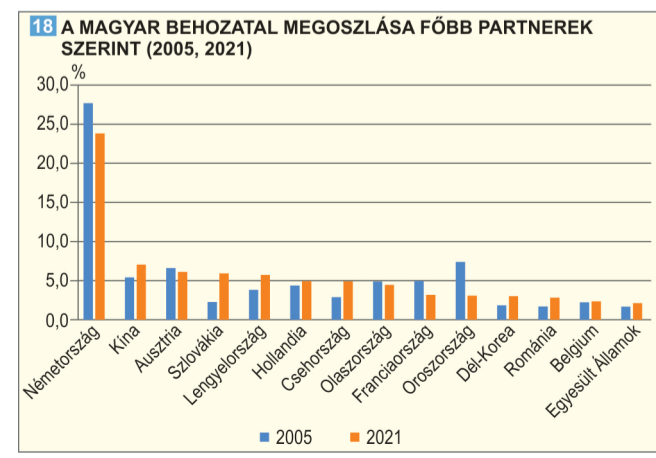

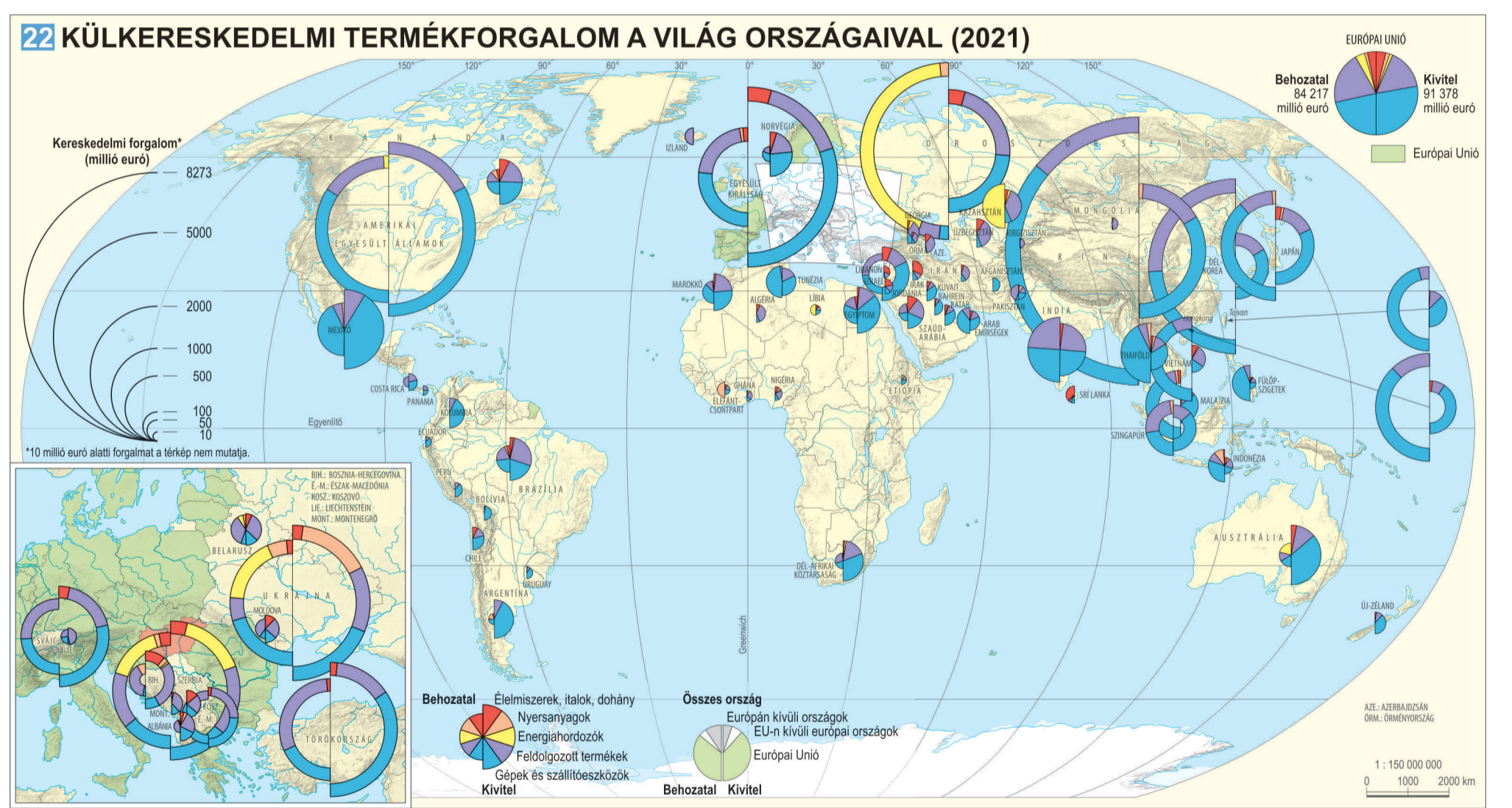
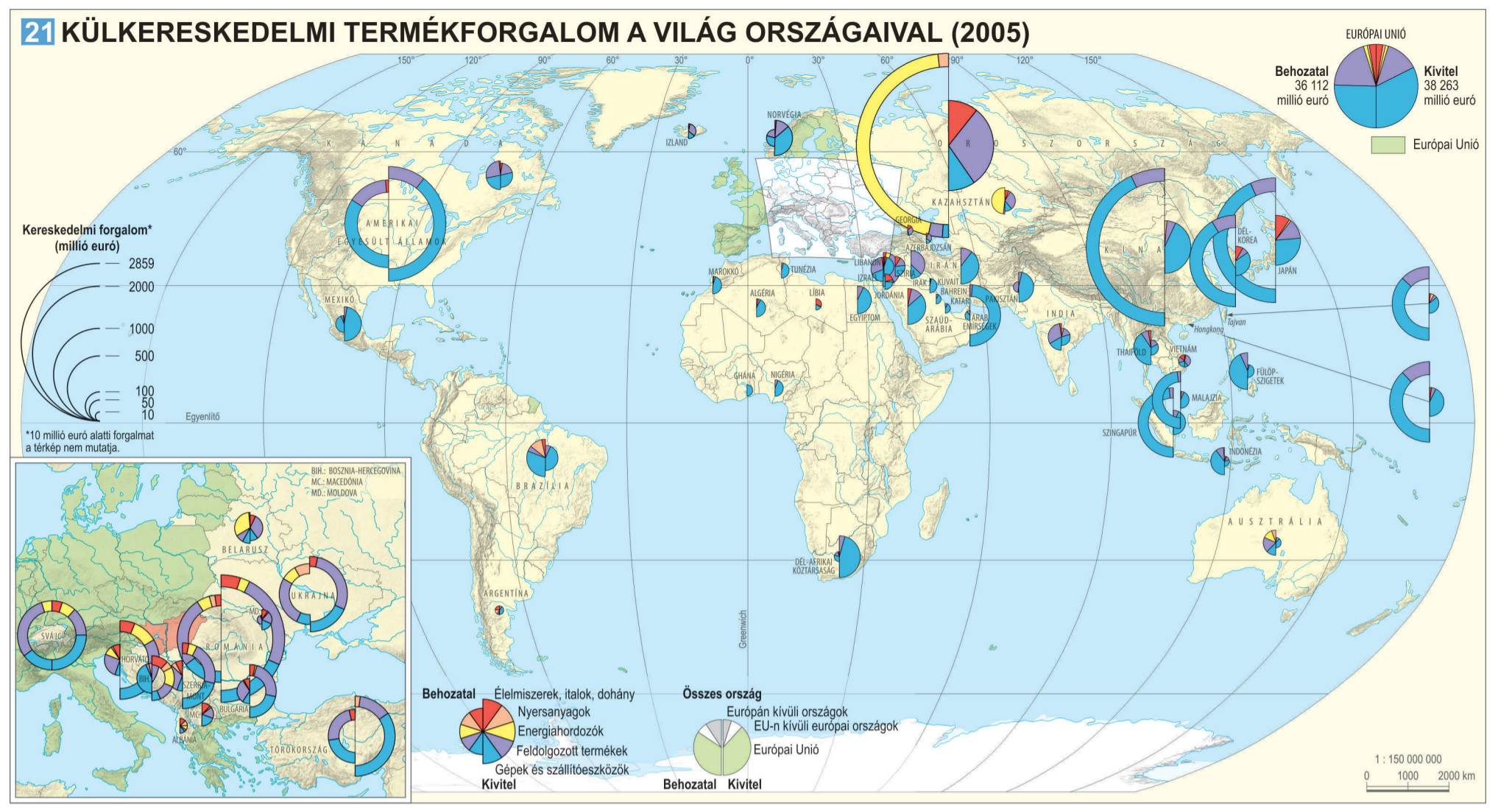
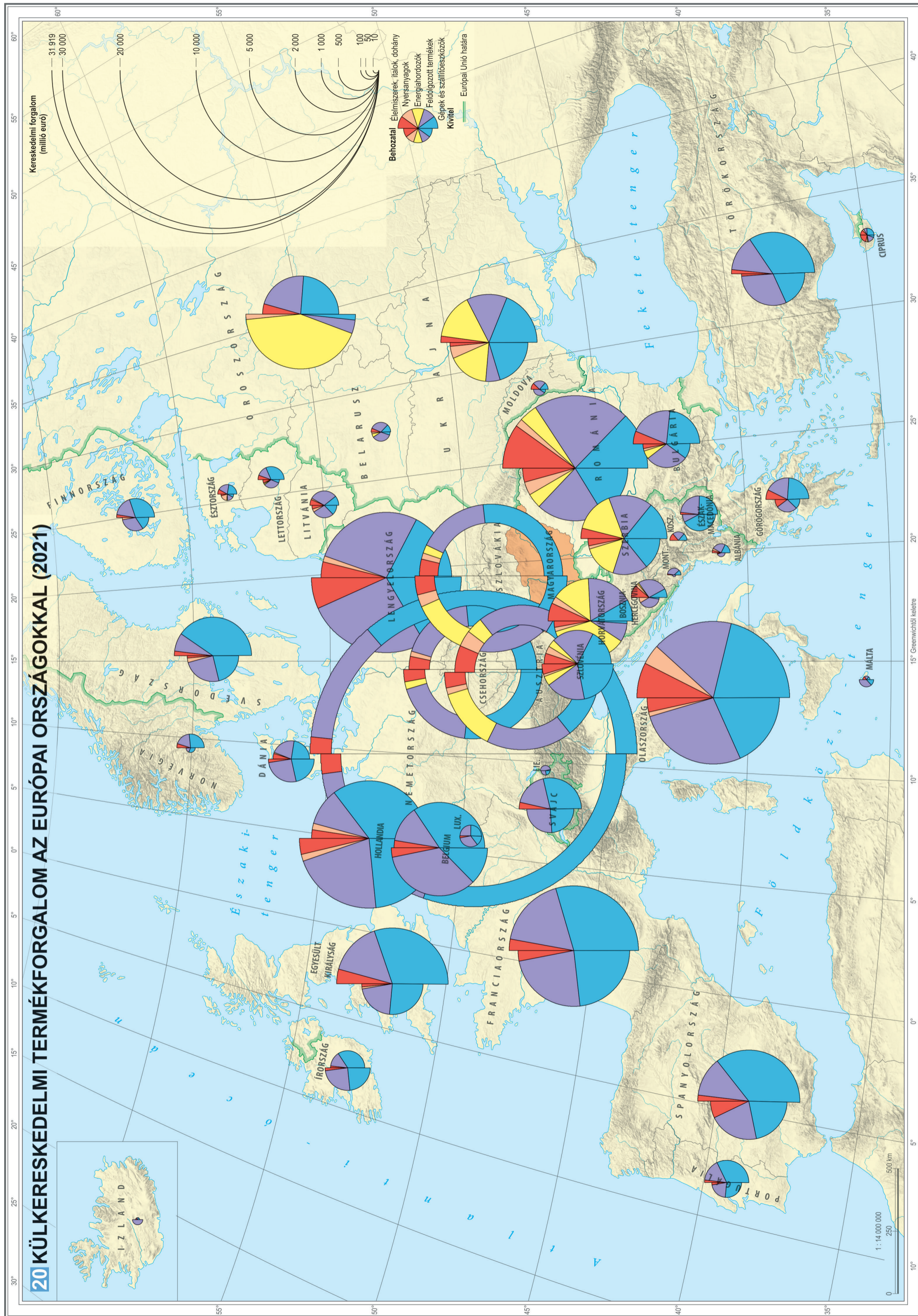
export mintegy 80%-át adják. A legalább 250 főt foglalkoztató, külföldi irányítású vállalatok rendkívül erősen exportorientáltak. Árbevételük kétharmada a kiviteltől származik. A járműgyártás és az elektronika területén Magyarország rendkívül erősen beágyazódott a nemzetközi termelési láncokba. Ebben az ágazatban a legnagyobb magyarországi vállalatok árbevételéből az export 90% feletti részarányt képvisel **XI. 2. 15.** **XI. 2. 16.** A világ számos vezető elektronikai és járműipari vállalata (pl. Samsung, Flextronics, Jabil, Audi, Suzuki, Mercedes) létesített telephelyeket Magyarországon. Az itt előállított termékek célpiacai jellemzően az Európai Unió országai és annak szabadkereskedelmi partnerei. Ennek megfelelően a munkaerő-ellátottság és a lokális ösztönzők mellett a helyszínek megválasztásában fontos szerepet játszik a megfelelő szállítási infrastruktúra.

A legnagyobb kereskedelmi partnerek

A KGST felbomlása és a kereskedelmi tranzakciók konvertibilis devizára való átállítása rendkívül rövid idő alatt alapvető forgalmi átrendeződést idézett elő. A magyar külkereskedelemben több évtized után ismét Németország vált a legfontosabb exportpiaccá és behozatali forrássá, jellemzően 25% körüli vagy feletti részesedéssel. Oroszország jelentősége a magyar külkereskedelemben (az energiahordozók behozatala kivételével) már az 1990-es évek második felében erősen visszaesett, miközben a forgalom dinamikusan fejlődött a nyugat-európai partnerekkel és az Egyesült Államokkal. A kereskedelmi kapcsolat helyreállítására a visegrádi négyek (Magyarország, Lengyelország, Csehország, Szlovákia) által 1992-ben létrehozott Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás (amelyhez később a régió

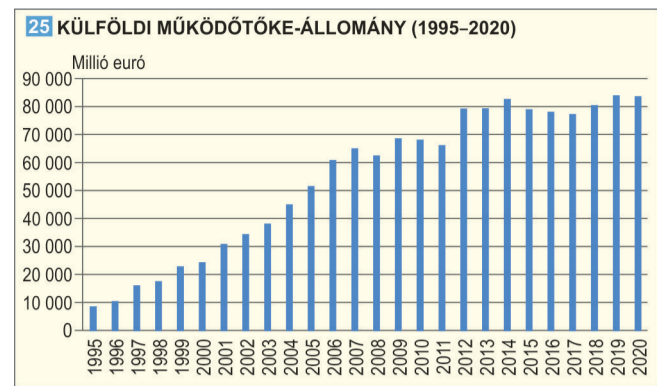
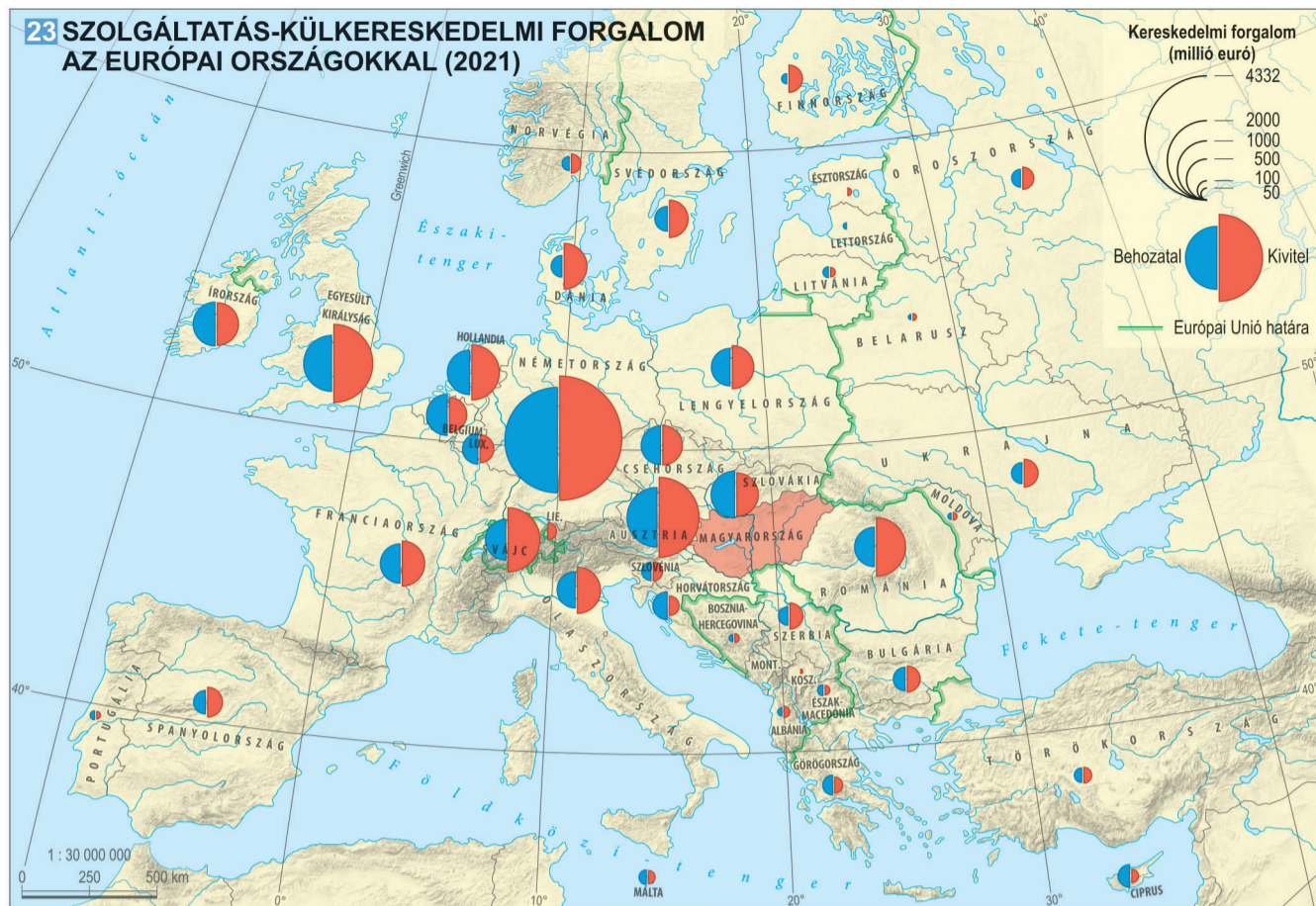
más országai is csatlakoztak) működése nyomán a közép-európai kereskedelem részesedése növekedésnek is indult, de igazán az Európai Unióhoz történő csatlakozás óta látványos a fejlődés. A visegrádi partnerekkel folytatott árukereskedelmünk részaránya 2021-re az akkori szint kétszeresére (15%-ra) nőtt. Hozzávéve déli szomszédainkat (Szlovénia, Horvátország, Szerbia, Románia) az látszik, hogy 2021-ben külkereskedelmünknek már majdnem negyedét a *közép-európai régióban* bonyolítjuk le, megközelítve ezzel Németország részesedését. Importoldalón leginkább Kína és Dél-Korea arányának növekedését érdemes kiemelni, ami alapvetően az ipari fogyasztási cikkek, valamint a feldolgozóipari gépek, berendezések és részszegések iránti növekvő kereslet eredménye. A magyar külkereske-

lem relációs struktúrájában az *Európai Unió* domináns szerepe érvényesül. Exportunk több mint háromnegyede az EU-országokba irányul, és onnan érkezik behozatalunk 70%-a. Figyelemre méltó, hogy az EU-tagállamokkal folytatott kereskedelmünkben folyamatos és jelentős (évi 7–10 milliárd euró) magyar aktívum képződik XI. 2. 17. XI. 2. 18. XI. 2. 19. XI. 2. 20. XI. 2. 21. XI. 2. 22.

Szolgáltatáskereskedelem
A szolgáltatások kereskedelme folyamatosan bővülő tendenciát mutatott az elmúlt harminc évben. Legnagyobb összetevőjét az üzleti szolgáltatások jelentik, amelyeket a *szállítási szolgáltatások* és a *turizmus* követ. Szolgáltatás-export értéke 2018-ra elérte az áruexport 25%-át,

de ezt később a szállítási és a turizmuságazatnak a Covid-válság miatti visszaesése mérsékelte. A szolgáltatás-külkereskedelem pozitív egyenlege Magyarország EU-csatlakozása óta jelentős, a 2017–2019 közötti időszakban évente 8 milliárd euró felett volt XI. 2. 23. XI. 2. 24. Az üzleti szolgáltatások erősen heterogén tevékenységeket tartalmaznak, a magyar külkereskedelemben a legfontosabb tételeket a számviteli, üzletviteli tanácsadás, a pr- és számítástechnikai szolgáltatások, a szellemi tulajdon használatáért kapott díjak, a kutatás-fejlesztési, mérnöki és tudományos szolgáltatások jelentik. Az üzleti szolgáltatások exportja és importja megközelítőleg kiegyensúlyozott, a jelentős aktívum a szállítási és turizmuságazatokból származik. Szolgáltatáskereskedelmünk emiatt is erősen Európa-centrikus, de az áru-

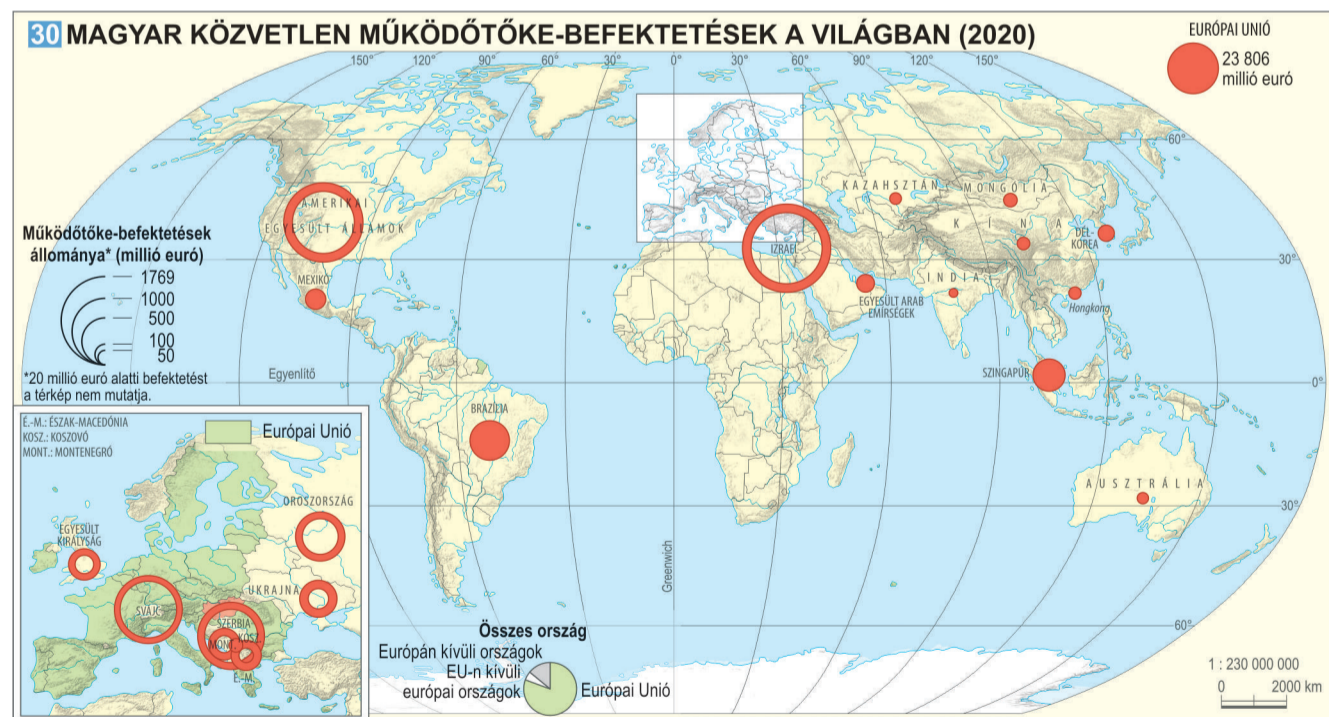
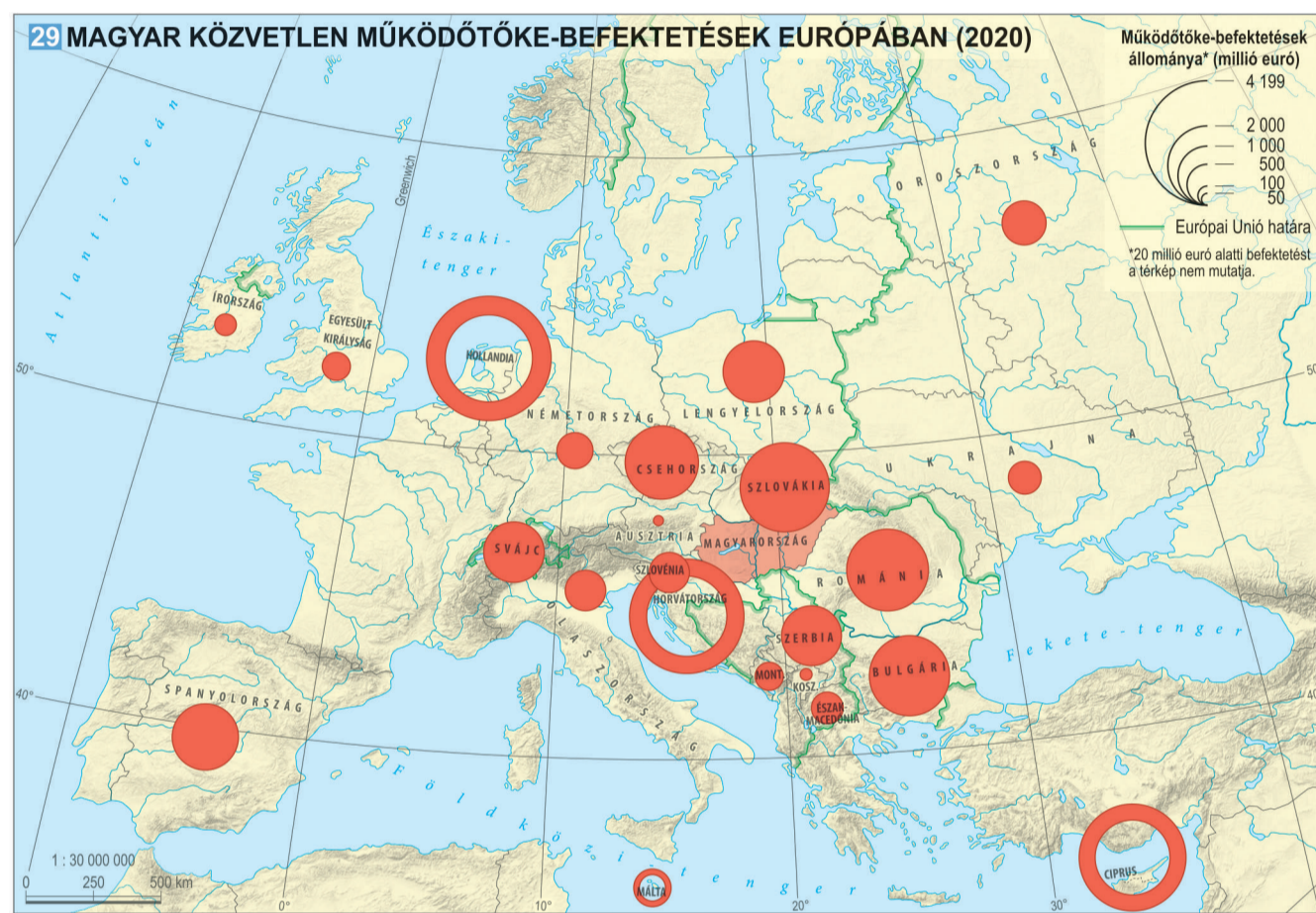
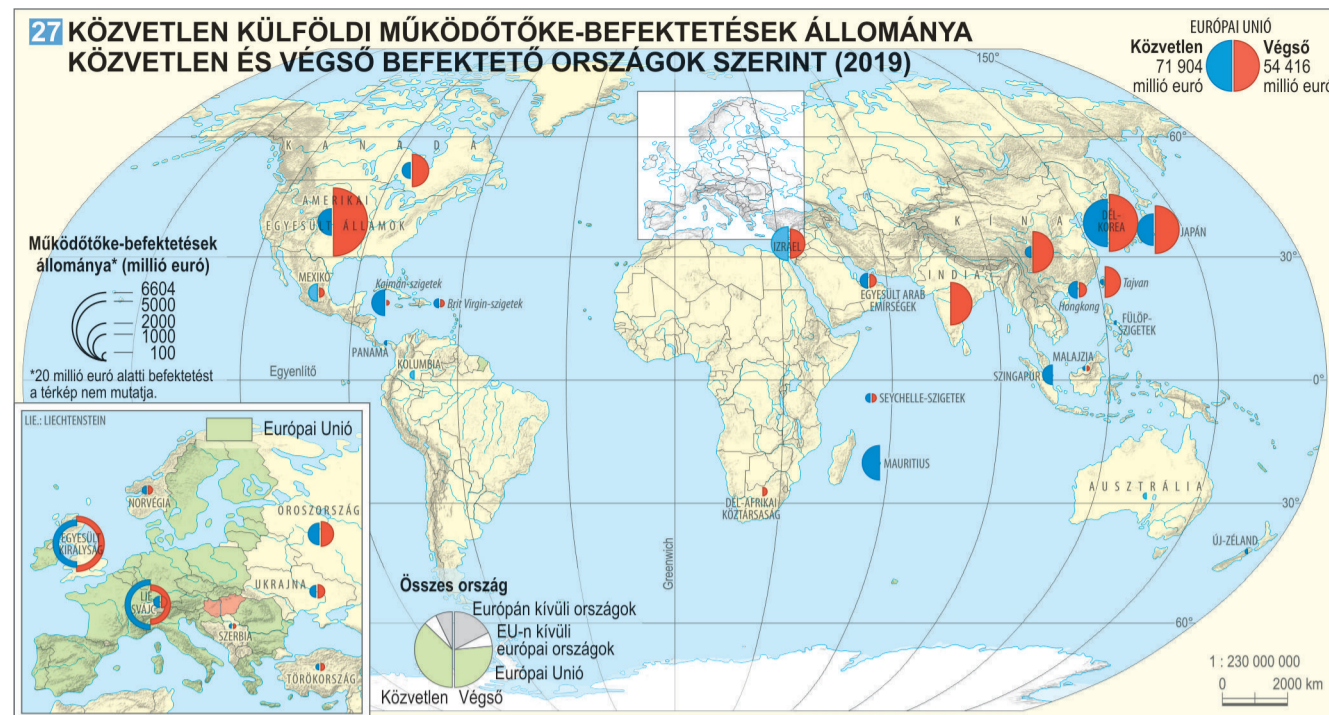
tized során a tőkebeáramlás egyik fő tényezője a gyors ütemű privatizáció volt, amelynek keretében 1991 és 1997 között 4,6 milliárd eurónak megfelelő befektetés érkezett az országba, és az állami tulajdonú vállalatok mintegy 85%-ának – esetenként viszonylag alacsony áron történt – magánosítására került sor. 1997-től – a zöldmezős beruházások mellett – nagyobb szerephez jutottak az újrabefektetett jövedelmek is. A külföldi működőtőke-állomány először 1996 végén lépte túl a 10 milliárd, majd 2020-ban már meghaladta a 83 milliárd eurót [XI. 2. 25.](#)

A 2019. évi adatok szerint a Magyarországon befektetett külföldi működő tőke 86,8%-a Európából érkezett. A közvetlen befektetések tekintetében Németországot, Ausztriát, Hollandiát, Luxemburgot és Svájcot lehet kiemelni. Ázsia részesedése 8,2% volt, míg az amerikai és az afrikai kontinens országai 2–2%-ot tettek ki. Valójában a külföldi végső tulajdonosok sokszor nem közvetlenül, hanem valamely nyugat-európai (pl. holland, luxemburgi, svájci) vállalatukon keresztül fektetnek be a magyar gazdaságba. A végső tulajdonos országa szerinti adatgyűjtés nem tekint vissza hosszú múltra. Eszerint vizsgálva a Magyarországra érkező működőtőke-befektetéseket, az Egyesült Államok már a 3. helyet foglalja el, és a tízes listában Dél-Korea mellett Japán is megjelenik – Hollandia és Svájc pedig jelentősen viszszaesik. A végső befektetések területén Európa aránya 2019-ben 64,8% volt [XI. 2. 26.](#), [XI. 2. 27.](#). A Magyarországon található FDI-állomány ágazati szerkezetében a feldolgozóipar (pl. jármű-, gyógyszergyártás, gumi, műanyag termékek, számítógépek, elektronikai cikkek előállítás) különösen nagy arányt képvisel.

A magyarországi vállalkozások külföldi befektetései a 2000-es évek elején váltak érezhetővé, és állományuk 20 év alatt 30 milliárd euróra nőtt [XI. 2. 28.](#). A működőtőke-kivitel – a behozatalhoz hasonlóan – erős európai koncentrációról tanúskodik. Am a domináns tőkeviteli célpontok jelentősen eltérnek a külkereskedelmi és működőtőke-behozatali országstruktúráktól. Európai tőkevitelünknek több mint a fele a közép-európai és a nyugat-balkáni régiók országaiba irányul. A földrajzi és kulturális közelség, a piacismeret, az országunkéhoz hasonló vagy attól csak némileg elmaradó gazdasági fejlettség erős motivációt jelentenek a nemzetköziesedés útjára lépő vállalkozásoknak. A magyar működőtőke-export jelentős része olyan nagyvállalatokhoz kapcsolódik, mint a MOL, az OTP, a Richter, a Master Goods, az Innomed, a Danubius vagy a Jász-Plasztik. A kihelyező anyacégek tevékenységéhez a feldolgozóipari vállalatokat finanszírozó kereskedelmi ban-

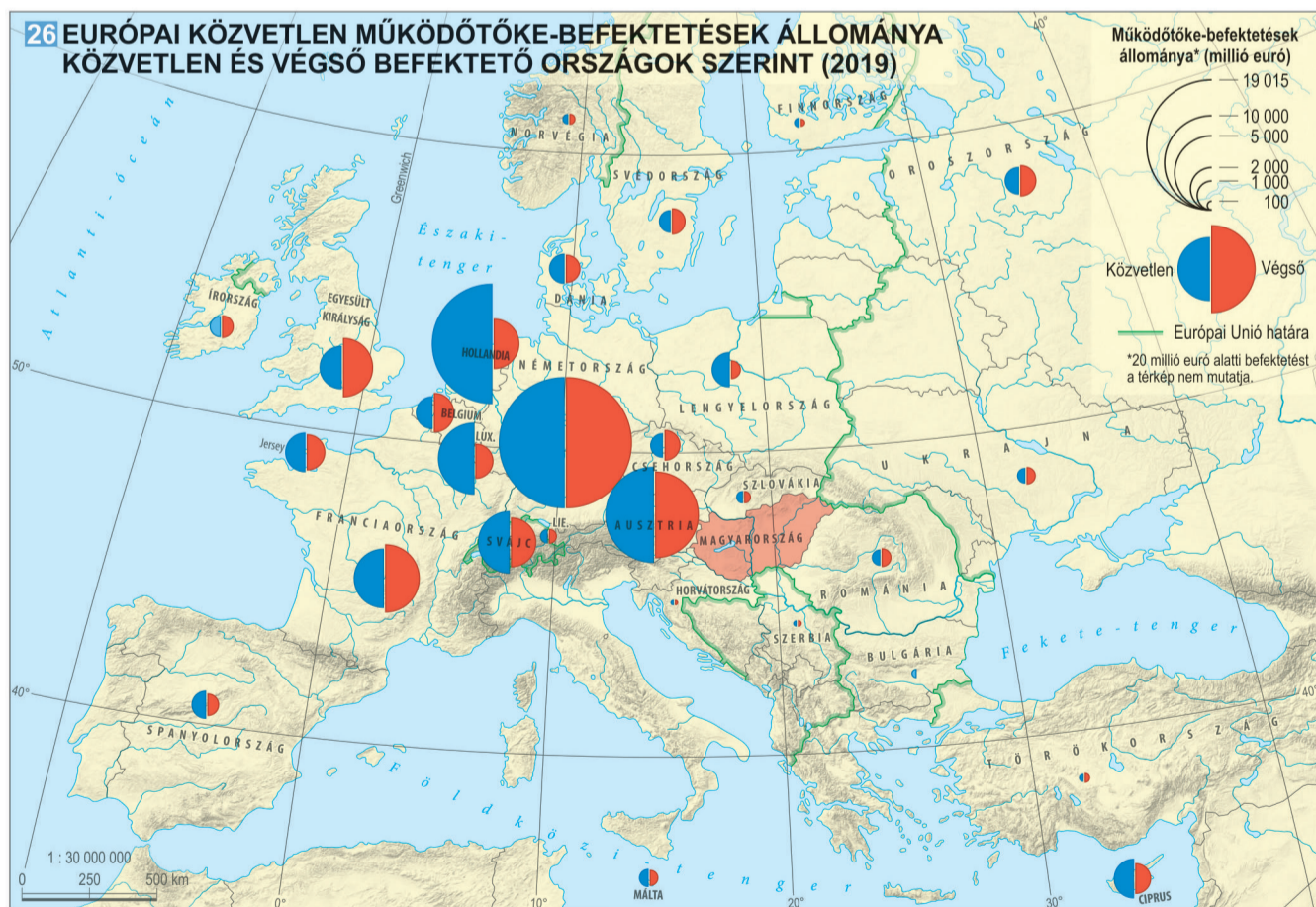
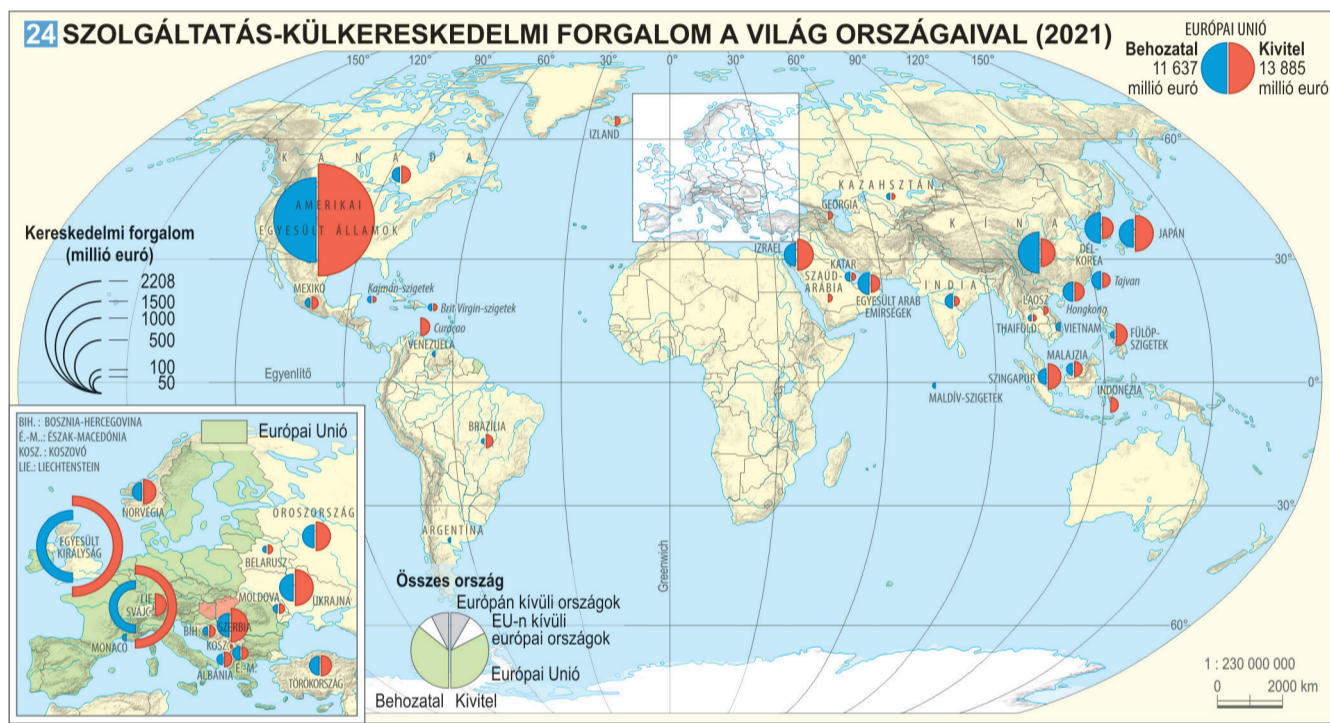
A folyó fizetési mérleg

A folyó fizetési mérleg a magyar külgazdaságban az 1970-es évektől kialakult egyensúlyi problémák pontos tükré. A rendszerváltást követő transzformációs válság időszakában a folyó fizetési mérleg problémái tovább gyarodtak. A korábbi keleti exportpiacok összeomlása a feldolgozóipar súlyos szerkezeti válságához, a kibocsátás kényszerű csökkenéséhez s a feldolgozóipari vállalatokat finanszírozó kereskedelmi ban-

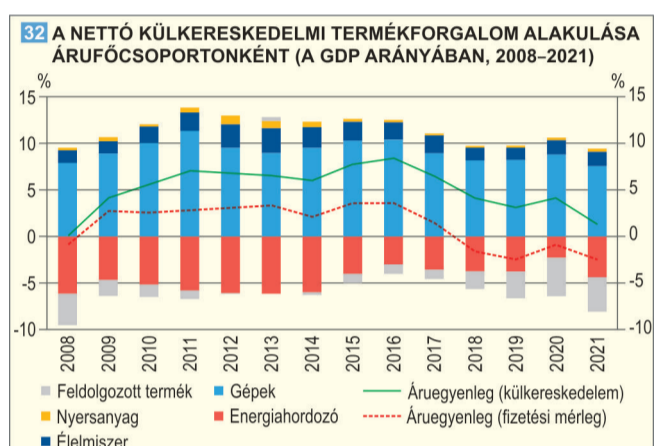
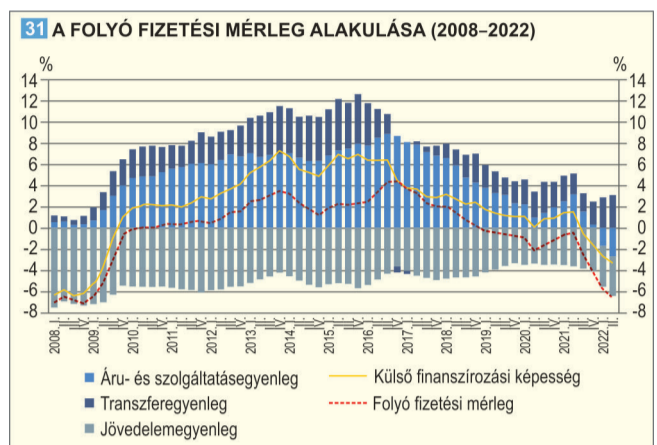
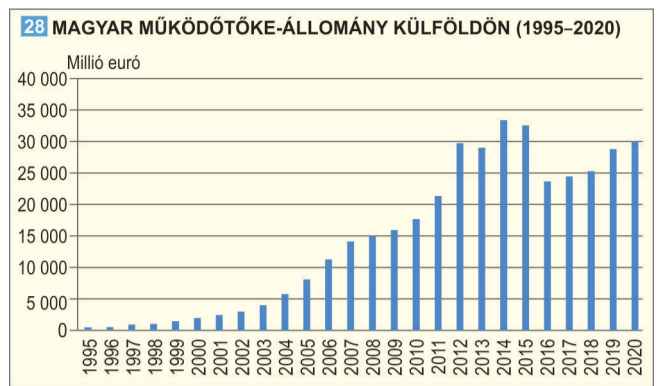
kok konszolidációjának igényéhez vezetett. Az 1990-es évek közepén a költségvetésben és a folyó fizetési mérlegben egyidejűleg jelentkezett (iker) deficit makrogazdasági kiigazítást követelt: a belföldi kereslet átmeneti kényszerű szűkítését igényelte. A kiigazítások megnövelték a nemzetközi pénzügyi intézmények és a külföldi befektetők bizalmát. Nagy ütemben nőtt az export, de a külkereskedelmi mérleg hiánya továbbra is fennmaradt. Am az utóbbit a beáramló külföldi működő tőke az évtized második felétől többnyire fedezte.

Az ezredforduló után ismét egyensúlyi zavarok alakultak ki. A külkereskedelmi mérlegben a növekvő belső felhasználás miatt egyre nagyobb hiány alakult ki. Az EU-csatlakozás után a helyzet tovább romlott, s kezdetben csak korlátozott transzferek érkeztek az EU-ból. Újabb makrogazdasági kiigazítás vált szükségessé. Ugyanakkor, 2008-tól a II. világháború óta példa nélkül való mély pénzügyi és gazdasági válság alakult ki a világgazdaságban. A krízis erőteljes fizetési mérleg-alkalmazkodást kényszerített ki a magyar gazdaságban.

kereskedelemlél jóval kevésbé koncentráliódik az Európai Unió tagállamaira. Az áruforgalomhoz képest jelentősen nagyobb a súlya az Egyesült Államokkal, az Egyesült Királysággal és a Svájccal folytatott szolgáltatás-kereskedelemnek.

A külföldi közvetlen befektetések
Magyarország 1989-ben a térség rendszerváltó államai közül elsőként nyitotta meg gazdaságát a külföldi közvetlen befektetések (FDI) előtt. Az FDI-állomány értéke már az 1990-es évek elején gyors ütemben nőtt. Az év-

2008-ra a magyar külkereskedelmi és szolgáltatási egyenlegben már szerény többlet mutatkozott [XI. 2. 31.](#) A folyó fizetési mérleg hiányának egyik fontos tényezőjét a repatriált profitok jelentik, amelyek alapját a korábbi, jelentős összegű FDI képezi. Magas FDI-állomány esetében, amely a magyar gazdaságra is jellemző, a fizetési mérleg további tényezői: mindenekelőtt az áru- és szolgáltatás-kereskedelmi mérleg többlete, továbbá a pótlólagos működőtőke-beáramlás, illetve a képződő profit helyben befektetése lehetnek az egyensúly meghatározó tényezői. A folyó fizetési mérleg 2010 elejére egyensúlyba került. Ugyanakkor a mozgásteret tovább bővíthették az EU-tól érkező transzferek. Azokkal együtt számítható a nemzetközi finanszírozási képesség, amely 2009 végétől vált pozitív előjelűvé.

A következő évtizedben a folyó fizetési mérleg egyensúlya tovább javult. Jelentős többlet alakult ki az áru- és szolgáltatás-kereskedelemben, s csökkent a jövedelemegyenleg hiánya. Az árukereskedelemben aktívum áll fenn a gépek, a nyersanyagok és az élelmiszerek csoportjában, ugyanakkor deficit jellemzi az energiahordozók és a feldolgozott termékek kereskedelmét [XI. 2. 32.](#)

A 2010-es évek derekán a magyar gazdaságban a GDP 6–7%-a körüli külső finanszírozási képesség alakult ki, amelyre az elmúlt évszázadban nem volt példa. A legutóbbi években viszont mérséklődött az áru- és szolgáltatás-kereskedelemben a többlet, sőt az árukereskedelemben a nemzeti számlarendszer szerint növekvő nagyságú deficit keletkezett. Ennek mértékét a Covid-19 okozta krízis, a 2022-től kialakult háborús sokk, továbbá az előzőekkel is összefüggésben keletkezett energiatársadalmi válság tovább növelte. A legújabb makrogazdasági kiigazítások az egyensúly fokozatos helyreállítását tűzték ki célul.

Magyarország Nemzeti Atlasza (MNA)

www.nemzetiatlasz.hu

<i>Szerkesztőbizottság</i>
Kocsis Károly (elnök)
Klinghammer István (tiszteletbeli elnök), Nemerkenyi Zsombor (titkár),
Gercsák Gábor, Kincses Áron, Kovács Zoltán, Zentai László

<i>Kartográfiai Tanácsadó Bizottság</i>
Zentai László (elnök)
Bartos-Elekes Zsombor, Bottlik Zsolt, Buga László,
Gede Máttyás, Gercsák Gábor, Györffy János, Márton Máttyás,
Orosz László, Török Zsolt Győző, Ungvári Zsuzsanna

MNA Állam és nemzet kötet

<i>Kötetszerkesztők</i>
Kocsis Károly (főszerkesztő), Kovács Zoltán, Nemerkenyi Zsombor, Gercsák Gábor, Kincses Áron

<i>Fejezetszerkesztők</i>
Bába Iván, Borsos Balázs, Buga László, Győri Ferenc, Hajdú Zoltán, Halmai Péter, Hevesi Attila, Juhász Dezső, Kocsis Károly, Kovács Zoltán, Kulcsár Gabriella, Máttyás Szabolcs, Pál Viktor, Török Zsolt Győző, Várkonyi László

<i>Képszerkesztő</i>
Magyar Árpád

<i>Szakmai lektor</i>
Probáld Ferenc, Gercsák Gábor, Bereznay András (V. fejezet térképei)

<i>Nyelvi lektor</i>
Kálóczy Katalin, Gercsák Gábor

<i>Borítóterv</i>
Mezei Gáspár – HUN-REN CSFK Földrajztudományi Intézet, Kuti Ildikó – Civertan Bt.

<i>Arculatterv, tipográfia</i>
Kuti Ildikó – Civertan Bt.

<i>Sokszorosítás</i>
Keskeny és Társai 2001 Kft. keskeny nyomda.hu

<i>ISBN</i>
978-963-9545-55-7ö

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a mű bővített, illetve rövidített változatainak kiadási jogát is. A kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül sem a teljes mű, sem annak valamely része semmiféle formában, semmiféle nyelven nem sokszorosítható és nem publikálható.

Felelős kiadó: Kiss László főigazgató
HUN-REN Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, www.csfk.org
© CSFK Földrajztudományi Intézet, www.mtafki.hu, Budapest, 2024

A kiadvány megjelenéséhez támogatást nyújtott: <p>Magyarország Kormánya</p> HUN-REN, Magyar Kutatási Hálózat
Magyar Tudományos Akadémia

A kötet szerkesztésének lezárása: 2024. július 1.

<i>ISBN</i>
978-963-9545-55-7ö
ISBN 978-963-9545-69-4

MAGYARORSZÁG NEMZETI ATLASZA

ÁLLAM ÉS NEMZET

<i>Szerzők</i>
BÁBA IVÁN

BÁRTH M. JÁNOS	MARTON TIBOR	CSÜLLÖG GÁBOR	MÁTYÁS SZABOLCS
BARTOS-ELEKES ZSOMBOR	MASEK ZSÓFIA	DEMETER GÁBOR	†DOMANOVSZKY GYÖRGY
BENEDEK JÓZSEF	MÁTYÁS SZABOLCS	†ENGEL PÁL	†ENGEL PÁL
BICZÓ KRISZTINA	MORVAI TÜNDE	FINTA ISTVÁN	FINTA ISTVÁN
BOLLÓK ÁDÁM	NAGY MIKLÓS MIHÁLY	†GLASER LAJOS	†GLASER LAJOS
BOROS LAJOS	NEMERKÉNYI ZSOMBOR	GÓRA ZOLTÁN	GÓRA ZOLTÁN
BORSOS BALÁZS	OLÁH KRISZTINA	GYŐRI FERENC	GYŐRI FERENC
BUGA LÁSZLÓ	PÁL VIKTOR	HAJDÚ ZOLTÁN	HAJDÚ ZOLTÁN
CSÜLLÖG GÁBOR	PÁLNÉ KOVÁCS ILONA	HALMAI PÉTER	HALMAI PÉTER
FINTA ISTVÁN	PAP JÓZSEF	HARDI TAMÁS	HARDI TAMÁS
FRISNYÁK SÁNDOR	PAP NORBERT	†HARKAI IMRE	†HARKAI IMRE
GYŐRI FERENC	REMÉNYI PÉTER	H. KÉRDŐ KATALIN	H. KÉRDŐ KATALIN
HAJDÚ ZOLTÁN	SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY KLÁRA	HONVÁRI JÁNOS	HONVÁRI JÁNOS
HALMAI PÉTER	SOMLYÓDYNÉ PFEIL EDIT	HORVÁTH FRIDERIKA	HORVÁTH FRIDERIKA
HARDI TAMÁS	TÖRÖK ZSOLT GYŐZŐ	HUBAI LÁSZLÓ	HUBAI LÁSZLÓ
HEGEDŰS ÁBEL	TRINGLI ISTVÁN	JANKÓ ANNAMÁRIA	JANKÓ ANNAMÁRIA
HEVESI ATTILA	UJVÁRY GÁBOR	JUHÁSZ DEZSÓ	JUHÁSZ DEZSÓ
HONVÁRI JÁNOS	VADÁL ILDIKÓ	KITANICS MÁTÉ	KITANICS MÁTÉ
HORVÁTH FRIDERIKA	VÁRKONYI LÁSZLÓ	†KNEZSA ISTVÁN	†KNEZSA ISTVÁN
HUBAI LÁSZLÓ	ZAGYI NÁNDOR	KOCSIS KÁROLY	KOCSIS KÁROLY
JANKÓ ANNAMÁRIA	ZENTAI LÁSZLÓ	KÓKAI SÁNDOR	KÓKAI SÁNDOR

<i>Térkép- és ábraserzők</i>	
†BARABÁS JENŐ	KOMORÓCZY BALÁZS
BÁRTH M. JÁNOS	KÓSA LÁSZLÓ
BENEDEK JÓZSEF	KOVÁCS ZOLTÁN
BERTUS ZOLTÁN	KOVALCSIK TAMÁS
BICZÓ KRISZTINA	†KRESZ MÁRIA
BOLLÓK ÁDÁM	KRISKA OLIVÉR
BOROS LAJOS	KULCSÁR GABRIELLA
BORSOS BALÁZS	KVECK PÉTER
BUGA LÁSZLÓ	†MARTIN GYÖRGY
B. TÓTH ÁGNES	MARTON TIBOR
	MASEK ZSÓFIA

Térképészek

KOCZÓ FANNI

KOVÁCS ANIKÓ

MEZEI GÁSPÁR

NEMERKÉNYI ZSOMBOR

Technikai munkatársak

LACZKÓ MARGIT

MAGYAR ÁRPÁD